

Elkhasain kirja itäisessä kristikunnassa

MATTI MYLLYKOSKI

Elkhasailaisuuden juuret ovat 100-luvun alussa, Trajanuksen ajan Parthiassa, josta se levisi itäiseen Syyriaan ja Jordanjoen itäpuoleisille alueille sekä edelleen Meseneen, Kaksoisvirtojenmaan suistoon saakka. Uskonnonhistoriallisesti elkhasailaisuuden juuret taas ovat selvästi juutalaisuudessa tai kristillisessä juutalaisuudessa. Ilmiön päätodistajista olen jo esitellyt Hippolytoksen tekstit, jotka kertovat Roomassa vuoden 220 vaiheilla julistaneesta Alkibiadeesta.¹ Tämä artikkeli keskittyy elkhasailaisuuden itäisiin ilmenemismuotoihin. Origenes todistaa Eusebioksella säilyneessä katkelmassa (Eccl. hist. 6.38) Palestiinassa 240-luvulla vaikuttaneista ”elkhasailaisista”, kun taas Epifanios kuvaa Kuolleen meren itäpuolella asuneita sampsealaisia ja ossealaisia, joihin hän sanoo Elkhasain liittyneen jo keisari Trajanuksen aikoihin.² Epifanios kertoo lahkoon olleen voimissaan vielä hänen kirjoittaessaan selontekoaan harhaopeista – siis 370-luvulla. Myös hän puhuu Origeneen tapaan elkesailaisista. Tässä artikkelissa olen jättänyt heidän käyttämänsä kirjoitusasun käännöksiin, mutta itse artikkelissa käytän nimeä Elkhasai sekä termiä elkhasailaiset.

ORIGENEEN TODISTUS PALESTIINASSA VAIKUTTANEISTA ELKHASAILAISISTA

Eusebios omistaa kirkkohistoriansa kuudennen kirjan lähes kokonaan ihailemansa Origeneen elämän

ja toiminnan kuvaamiseen. Kirjan luvuissa 35–38 hän kuvaa 60-vuotiaaksi eläneen Origeneen kirjallista toimintaa keisari Filippoksen hallitusaikana (244–249) sekä kahta tuolloin vaikuttanutta ”vääriä oppia”. Tuohon aikaan Origenes toimi Palestiinan Kesareassa, josta hänet kutsuttiin suureen synodiin taistelemaan Arabiassa puhjennutta oppia vastaan, jonka mukaan ihmisen sielu kuolee ruumiin myötä ja herätetään yhdessä ruumiin kanssa vasta ylösnousemuksen yhteydessä (6.37). Sen sijaan elkhasailaisten oppi tunkeutui Palestiinaan. Eusebios on tallentanut katkelman saarnasta, jonka Origenes piti tuohon aikaan Kesareassa. Siinä hän kuvaa ”erään miehen” mukanaan tuomaa ”jumalatonta ja täysin maallista oppia”. Kysymys on todennäköisimmin julistajasta, joka oli joukkoineen lähtenyt elkhasailaisesta yhteisöstään levittämään näiden sanomaa uusille alueille. Opin ”äskettäinen ilmaantuminen”

1 Myllykoski 2009.

2 Epifanios, Pan. 19.1.4 (samoin 30.17.7): ”Näiden [ossealaisten] joukkoon liittyi myöhemmin keisari Trajanuksen aikoihin ja Pelastajamme tulon jälkeen Elksai, joka oli väärä profeetta.” Ossealaiset, josta Epifanios puhuu sampsealaisten rinnalla, olivat mitä ilmeisimmin essealaisten myöhempiä edustajia – siitä huolimatta, että Epifanios itse puhuu toisaalla erikseen essealaisista. Epifanioksen tekstit ovat teoksen *Panarion* pääluvuihin 19 ja 53, mutta osin myös ebioneja kuvaavassa luvussa 30.

viittaa siihen, että sen vaikutus voidaan väljästi si-
joittaa 240-luvulle, jolloin Rooman itärajalla elettiin
levottomia aikoja. Tuolloin sassanidien hallitsija
Šāpūr I toteutti kristittyjen ja muidenkin ryhmien
pakkosiirtoja Syyriasta.³ Tällaisissa oloissa syntyi
helposti luopioita, jotka halusivat palata takaisin
omaan tai liittyä johonkin vastaaventyypiseen yh-
teisöön mahdollisimman kivuttomasti.

Origenes kuvaa tuntemattomaksi jääneen ju-
listajan toimintaa ja opetuksia lyhyesti. Kuten
Hippolytos Alkibiadeen tapauksessa, Origenes oli
kiinnostunut ensi sijassa vieraan julistajan vaiku-
tuksesta kirkon elämään. On joka tapauksessa us-
kottavaa olettaa, että tämä pyrki värväämään kaik-
kia mahdollisia ihmisiä oppinsa vastaanottajiksi, ja
hänen toimintansa tempasi mukaansa myös kirkon
jäseniä. Eusebioksella esiintyvä teksti (Eccl. hist.
6.38) kuuluu näin:

Niihin aikoihin sai alkunsa myös toinen vääristymä, niin
sanottu elkesailaisten harhaoppi, joka tukahtui jo alkuun-
sa. Origenes puhuu siitä saarnassaan psalmista 82 näin:
”Äskettäin ilmaantui muuan mies, joka luuli liikoja it-
sestään ja uskotteli voivansa markkinoida elkesailaisiksi
kutsuttujen jumalatonta ja täysin maallista oppia, joka
on viime aikoina noussut seurakuntia vastaan. Osoitan
teille, mitä pahoja asioita tuo oppi pitää sisällään, jotta
ette tempautuisi sen vietäviksi.⁴ Se hylkää joitakin osia
kaikista kirjoituksista, käyttää sitä vastoin joitakin osia
sekä Vanhasta testamentista⁵ että evankeliumeista,⁶ mutta
hylkää apostolin [Paavalin] kokonaan.⁷ Sen mukaan on
samantekevää, kieltääkö [Kristuksen]. Se jolla on ymmär-
rys voi pakon edessä kieltää suullaan ja olla kieltämättä
sydämellään.⁸ Heillä on kirja, jonka he sanovat pudonneen
taivaasta, ja väittävät, että sitä kuuleva ja siihen uskova
saa syntien anteeksiantamuksen,⁹ toisenlaisen kuin Kris-
tus Jeesus antaa.”

On uskottavinta olettaa, että myös tämän julistuk-
sen takana on ollut El khasain kirjan näky kahdesta
jättiläismäisestä enkelistä.¹⁰ Syntien anteeksian-
tamuksen yhdistäminen kirjan ”kuulemiseen” ja
siihen uskomiseen on tuttu jo Alkibiadeen julistuk-
sesta, jossa nämä kuitenkin liittyivät olennaisesti
kasteeseen. Origenes liittää Hippolytoksen tavoin

elkhasailaisen julistajan sanomat kirjan alkuperästä
ja syntien anteeksiantamuksesta välittömästi toisiinsa,
mikä viittaa siihen, että myös hänen vastustama-
massaan liikkeessä toimitettiin kastetta, joka liitti
käännynnäiset uuteen yhteisöön. Joka tapauksessa
maininta kirjan kuulemisesta ja siihen uskomisesta
paljastaa vain osan tuntemattoman julistajan kään-
nytystoiminnasta.

EPIFANIOKSEN KUVAUS OSSEALAISISTA JA SAMPSEALAISISTA JORDANIN TUOLLA PUOLEN: TEKSTIT JA KOMMENTAARI

Ennen valintaansa Kyproksella sijainneen Salamik-
sen piispaksi Epifanios johti noin 30 vuoden ajan
Palestiinaan perustamaansa luostaria, joka sijaitsi
lähellä hänen synnyinkaupunkiaan Eleutheropolista.
Tässä yhteydessä hän ehti kerätä tietoa Palestiinan
ja Jordanin tuonpuoleisten alueiden juutalaisista ja
kristillisistä liikkeistä, joita hän piti harhaoppisina.
Nämä tiedot hän tulkitsi ja kirjoitti auki 80 ”harha-
oppia” käsittävässä ja neljään kirjaan jakamassaan
teoksessa *Panarion* (= Pan.), jonka hän sai päätök-
seen vuoden 377 vaiheilla. Tässä laajassa teoksessa
todelliseen tietoon sekoittuu toistuvasti epäperäisiä
tulkintoja, kyseenalaisia oletuksia ja yksioikoista
polemiikkia.

Epifanios esittelee teoksensa ensimmäisessä,
20 lukua kattavassa osuudessa juutalaisia ”harha-
oppeja”. Luvussa Pan. 19 hän esittelee ossealaiset
Kuolleen meren itäpuolella vaikuttaneena juuta-
laisena liikkeenä, johon Elksai liittyi. Panarionin
kolmannessa kirjassa, luvussa Pan. 53 puolestaan
Epifanios tekee selkoa sampsealaisista, jotka vai-
kuttivat samoilla seuduilla. Lisäksi hän välittää li-
sätietoa kertoessaan ebioneista kirjassa 30. Kaikki-
en näiden lukujen lyhyissä sisällysluettelomaisissa
tiivistelmissä (*Anakefalaioseis*), jotka aloittavat
kunkin neljästä kirjasta, on myös mainitsemisen
arvoista tietoa.

Epifanioksen selitykset ovat sisäisesti epäjoh-
donmukaisia, hataria ja epävarmoja. Epifanioksen
näyttää olleen vaikea hahmottaa Jordanjoen itäpuo-
lella vaikuttaneiden kristillisjuutalaisten liikkeiden
kulloinkin käyttämiä nimiä, niiden edustamia oppe-

ja ja käytäntöjä sekä niiden syntyhistoriaa. Koska hänen pyrkimyksensä kuitenkin oli esitellä 80 nimettävissä olevaa ”harhaoppia” ja kumota jokainen niistä järjestyksessä, tällaiset spekulatiot ovat olleet hänen mielestään paikallaan. Kristillisjuutalaisten liikkeiden tuntematon kehityshistoria eri yhteisöjen välillä vallitsevine eroineen ja yhtäläisyyksineen oli hänelle yksinkertaisesti liian vaikea hallittavaksi. Hänen selontekonsa ossealaisista koostuu edellä mainittuja tietoja lukuun ottamatta yksinomaan Elksain ja hänen kirjansa opetusten kuvaamisesta. Vastaavat osuudet voidaan myös suhteellisen helposti eristää ebionien yhteydessä esitetystä aineistosta (30.3.1–6; 17.4–8). Sampsealaisia koskeva aineisto puolestaan on suppea ja toistaa paria kiintoisaa yksityiskohtaa lukuun ottamatta muusta aineistosta tultuja elementtejä (53.1–2). Epifanioksen kuvaamia liikkeitä yhdistää niiden sijoittuminen Jordanin itäpuolelle, jossa hänen aikanaan vaikutti kristillisjuutalaisia kastajaliikkeitä.

Jaan seuraavassa käännöksessä ja kommentaarissa Epifanioksen välittämän tiedon temaattisiin jaksoihin. Katsauksen jälkeen kokoon havaintojen valossa Epifanioksen todellisen tiedon Elksain vaikutuksesta sekä hänen kirjansa mahdollisista sisällöistä.

-
- 3 Rist 1996, 24–27.
 - 4 Eusebioksen sitaatti Origeneen saarnasta katkeaa muuttaman seikan jälkeen, emmekä voi varmuudella tietää, onko luettelo ollut pidempi.
 - 5 ”Elkasaittojen” tapa hylätä ”joitakin osia kaikista kirjoituksista” sekä käyttää joitakin osia ”sekä Vanhasta testamentista että evankeliumeista” on tyypillisen juutalaiskristillinen. Pseudoklemensiläisen kirjallisuuden juutalaiskristillisistä lähteistä tunnetaan näkemys ”vääristä perikoopeista”, jotka olisi lisätty Mooseksen suullisesti saamaan lakiin siinä vaiheessa, kun se kirjoitettiin muistiin; Mooseshan ei voinut olla nimessään kulkeneiden kirjojen kirjoittaja, koska niissä kerrotaan hänen kuolemastaan (Hom. 3.47.1–2). Lain oikeiden ja väärien katkelmien välisen eron on ilmoittanut ”tosin profetta” Jeesus, joka seuraajineen hylkäsi Jumalaaan liitetty antropomorfismit, polyteismiin viittaavat kohdat, profeettojen sekavat opetukset, juutalaisen kuninkuusinstituution sekä temppelein uhrikulitteineen (Hom. 2.38–52;

- 3.42–56). Näitä katkelmia pidetään vanhana juutalaiskristillisenä traditiona, joka palautuu 2. vuosisadalle asti; pseudoklemensiläisen kirjallisuuden lähteiden juutalaiskristillisestä teologiasta ks. erityisesti G. Strecker 1981, 137–209. Näkemys ”vääristä perikoopeista” kuului Epifanioksen mukaan myös ebionien (Pan. 30.18.4–9) ja nasaretilaisten (Pan. 18.2.1) opetuksiin. Origeneen vastustaman julistajan taustalla oleva elksasailainen yhteisö ei näytä tämän perusteella olleen kovinkaan etäällä idän muusta heterodoksisesta juutalaiskristillisyydestä.
- 6 Mitä valikoiva evankeliumien käyttö puolestaan tarkoittaa, jää arvailujen varaan. Jos elksasailaiset sidotaan muuhun tunnettuun juutalaiskristillisyyteen, heidän voi olettaa käytäneen pääevankeliuminaan Matteuksen evankeliumia ja tulkinneen sitä samaan tapaan kuin pseudoklemensiläisestä kirjallisuudesta voidaan havaita.
- 7 Apostolin eli Paavalin hylkääminen on niin ikään tuttua pseudoklemensiläisen kirjallisuuden juutalaiskristillisistä lähdeteksteistä (Ep. Petri 2.3; Rec. 1.70,1; Hom. 2.17.4; 2.18,2; 17.18,6; 20,19.5) sekä ebioneilta (Epifanos, Pan. 30,16.8; Eusebios, Eccl. Hist. 3.27.4). Paavali-vastaisuus vahvistaa epäsuorasti myös Alkibiadeen edustaman lakihurskauden ja Origeneen kuvaaman ”väärän opin” välistä yhteyttä. Juutalaiskristillisen Paavali-vastaisuuden laajuus selviää Gerd Lüdemannin teoksesta *Opposition to Paul in Jewish Christianity* (1989). Saksalainen alkuteos ilmestyi vuonna 1983 harhaanjohtavalla nimellä *Paulus, der Heidenapostel*.
- 8 Suun ja sydämen tunnustuksen erottaminen toisistaan vainotilanteessa kärsimyksen välttämiseksi luo suoran linkin Epifanioksen kuvaamiin elksasilaisiin (Pan. 19.2.9). Eusebioksen maininta, jonka mukaan oppi ”tukahtui jo alkuunsa” viittaa mahdollisesti siihen, että Deciuksen vuoden 251 vaiheilla järjestämät vainot veivät siltä uskottavuuden. Elksasilaisten vältelevä suhde roomalaiseen hallitusvaltaan viittaa siihen, että heidän yhteisönsä pyrkivät jo periaatteellisella tasolla elämään rauhassa ulkopuolisten kanssa ja sopeutumaan ympäristöönsä. Toisin kuin marttyyreillä heillä ei ollut poliittista ohjelmaa. Heidän edustamansa asenne ei ollut tuntematon Roomassakaan. Marttyyriuden hylkäsivät – mikäli oikeaoppisiin kirkkoisiin on luottamista – Basilides (Irenaeus, Adv. haer. 1.24.4) ja Markion (Tertullianus, De fuga in persecutione 9). Herman Paimenen kirjoittaja saattoi arvella, että ne, jotka eivät ole koko sydämeistään kieltäneet Herraansa, voivat vielä pelastua (Sim. 9.26.5). Suun tunnustusta oli vaikea katsoa ainoaksi luotettavaksi kriteeriksi.
- 9 Vrt. Hippolytos, Ref. 9.13.3–6; 9.15.1–3. Origeneen kuvauksesta voi päätellä, että anteeksiantamusta julistettiin nimenomaan luopioille, jotka olivat vainoissa kieltäneet Kristuksen.
- 10 Synopsis Hippolytoksen (Ref. 9.13.2–3) ja Epifanioksen (Pan. 19.4.1–2) teksteistä on aiemmassa artikkelissani; ks. Myllykoski 2009, 309.

1. Elksai, hänen kirjansa ja sukunsa ossealaisten ja sampsealaisten keskuudessa

Pan. 19.1.1–4; 2.2–5

1.1 Tätä seurasi muuan toinen harhaoppi, niin kutsuttu ossealaisten oppi, joka oli sekoittunut edellä mainittuihin. Nämä olivat juutalaisia kuten edellä mainitutkin, tekopyhiä elämäntavoissaan ja hirvittäviä ajatuksissaan. 2 Meille tulleen tradition mukaan he ovat peräisin Nabatean seudulta, Itureasta, Moabitiksesta ja Arielitiksesta, seuduilta jotka sijaitsevat sen järven tuolla puolen, jota jumalallisessa kirjoituksessa kutsutaan Kuolleeksi mereksi. 3 Ossalaisten heimo tarkoittaa nimen käännöksen mukaan ”väkevää heimoa”. 4 Näiden joukkoon liittyi myöhemmin keisari Trajanuksen aikoihin ja Pelastajamme tulon jälkeen Elksai, joka oli väärä profeetta.¹¹ Hän kirjoitti kirjan, joka perustui muka profetiaan tai jumalalliseen viisauteen. He sanovat myös, että oli muuan toinen, Jeksaios, hänen veljensä.

2.2 Tämä mies siis liittyi edellä mainittuun, niin kutsuttuun ossalaisten lahkoon,¹² jonka jäänteitä on vielä samaisessa Nabatean maassa sekä Pereassa Moabitiksen lähellä. Näiden heimoa kutsutaan nyt sampsealaisiksi. He elävät mielikuvituksensa varassa, kun kutsuvat häntä ”kätkeytyksi voimaksi”, sillä ”el” tarkoittaa voimaa ja ”ksai” kätkeytyä.¹³ 3 Niiden parissa, jotka kykenevät ymmärtämään totuuden ja tuntevat sen tarkasti, kaikki heidän turhamaiset puuhansa ovat tulleet hylätyiksi ja joutuneet suureen häpeään. Vielä näihin päiviin, keisari Konstantioksen ja nykyisiin hallitsijoihin asti [tämä harhaoppi on olemassa].¹⁴ 4 Sillä Konstantinuksen aikaan asti kahta sisarta Elksain suvusta, Marthousta ja Marthanaa on palvottu heidän seuduillaan jumalina, koska he ovat edellä mainitun Elksain siementä.¹⁵ Marthous kuoli jokin aika sitten, mutta Marthana elää vielä tänäkin päivänä. 5 Heidän sylkensä ja kaikki muut ruumiin saastat nämä ekseyksissä olevat harhaoppiset ovat levittäneet tuolle seudulle, muka tautien torjumiseksi – vailla tehoa. Kaikki eksetetty sän-täille levottomasti ja on aina valmis tulemaan petetyksi; sillä pahuus on sokea ja harha vailla järkeä.

Anakef. 53.1–2

Sampsealaiset ja elkesalaiset. He asuvat edelleen Arabiasa, Kuolleenmeren tuonpuoleisella seudulla. Heidät eksetti muuan väärä profeetta Elksai. 2 Kaksi hänen sukulaistaan, Marthus ja Marthana, elivät meidän päiviimme

saakka. Heitä palvottiin tässä lahkossa kuin jumalattaria. He ovat joka suhteessa samanlaisia kuin ebionit.

Pan. 53.1.1–3, 5–6; 2.

1.1 Pereassa on joitakin sampsealaisia, joista mainitsimme jo muiden harhaoppien yhteydessä; heitä kutsutaan elkesalaisiksi.¹⁶ Tämä harhaoppi vaikuttaa niin kutsutulla Peraan seudulla, kuolleeksi kutsutun meren tuolla puolen sekä Moabitiksen seudulla Arnonjoen varrella kuin myös sen toisella puolella Itureassa ja Nabatitiksessa, kuten olen jo useissa yhteyksissä näistä selvittänyt.¹⁷ 2 He kehuvat Elksain olevan heidän opettajansa, ja vielä tähän päivään asti kahta hänen sukulaistaan palvotaan jumalattarina, koska ovat peräisin hänen kuuluisasta siemenestään. 3 Tätä kirjaa käyttävät ossealaiset, ebionit ja nasarealaiset, kuten olen jo useasti sanonut. Sampsealaiset ovat saaneet syntynsä tästä kirjasta.¹⁸ He eivät ole kristittyjä, eivät juutalaisia eivätkä kreikkalaisia, vaan jotakin näiden välistä eivätkä siten yhtään mitään. He sanovat, että heillä on toinen kirja, Jeksaiokseksi kutsutun Elksain veljen mukaan.¹⁹ [...] 5 He palvovat kahta Elksain suvun jäsentä. Jokin aika sitten saimme tietää, että toinen mainituista naisista, Marthus nimeltään, oli kuollut. Marthana elää kuitenkin edelleen, ellei hänkin ole kuollut. 6 Kun nämä joskus lähtivät ulos kävelyille, kansanjoukot seurasivat heitä ja keräsivät tomua heidän jalanjäljistään parantaakseen sairauksia. Samoin he kokosivat näiden sylkeä petoksiaan varten ja käyttivät sitä amuleteissa ja loitsuissa. Sillä jokainen harha alkaa sokeudella ja jatkuu tyhjänä puheena.

2. Elksain juutalainen tausta

Pan. 19.1.5; 5.1–3

1.5 Tämä mies oli elämäntavoiltaan harhautunut ja oppinsa osalta huijari. Hän oli lähtöisin juutalaisista ja mieleltään juutalainen, mutta ei elänyt lain mukaan.²⁰ Hän korvasi joitakin asioita toisilla ja muodosti oman harhaoppinsa.

5.1 Tämä on siis edellä mainittu ossealaisten harhaoppi, joka seuraa juutalaista elämäntapaa, pitää sapatin ja ympärileikkauksen sekä tekee kaiken, mitä laissa on sanottu. Se sai nasarealaisten tapaan skisman aikaiseksi – vain siksi, että se hylkää Mooseksen kirjat, eroten kuudesta muusta harhaopista näiden seitsemän joukossa.²¹ 2 Tämän opin kumoamiseksi riittää, että se on Jumalalle vieras, sillä Herra sanoo selvästi: ”Papit temppelissä rikkovat sapatin.”²² 3 Mikä muu on sapatin rikkomista

kuin se, että – huolimatta siitä, ettei kukaan tee työtä sapattina – papit temppelissä uhria toimittaessaan rikkovat sapatin ja tekevät sen tyhjäksi siksi, että uhraavat jatkuvasti eläimiä?²³

3. Valat ja niiden todistajat; neitsyyden kammoaminen

Pan. 19.1.6–7a & 6.4

1.6 Hän määräsi valojen vannomiselle seuraavat palvottavat todistajat: suola, vesi, maa, leipä, taivas, ilma ja tuuli.²⁴ Hän määräsi myös seitsemän muuta todista-

- 11 Hippolytoksen tietojen perusteella Elkhasai on sijoitettava myös Trajanuksen aikoihin, mutta Parthian alueelle. Hänen liittymisensä ossealaisiin on – kuten Luttkihuizen (1985, 116) selittää – mitä ilmeisimmin Epifanioksen oma oletamus, jolla ei ole historiallista perustaa.
- 12 Elksain osalta Epifanios kertoo ossealaisten yhteydessä, että ”myöhemmin tämä Elksai liittyi ebioneihin” ja että neljä harhaoppia oli käyttänyt häntä: ebionit ja nasaretilaiset sekä ennen häntä olleet ossealaiset ja nasarealaiset (19.5.4; vrt. 30.1.2). Ks. edempänä kohta 10.
- 13 Aramean sanat **כֹּסֵי** ja **לְחֵי** tarkoittavat ”kätkeyttä voimaa”. Vastaavasti kirjan alkuperäisenä nimenä oli siten ”Kätkeyty voiman kirja”.
- 14 Epifanioksen tarkoittama Konstantios II hallitsi isänsä Konstantinos Suuren jälkeen vuosina 337–362. ”Nykyisillä hallitsijoilla” Epifanios viittaa Valensiin, joka hallitsi Itä-Roomaa 364–378 sekä Länsi-Roomaa hallinnoisi Valentinianukseen (364–375) ja Gratianukseen (375–383).
- 15 Epifanios pystyy tästä kohdasta ynnä veden palvomisen huolimatta kirjoittamaan, että sampsealaiset sanovat Jumalan olevan yksi. Ilmeisesti hän vertaa näitä lyhyessä maininnassa gnostilaisiin virtauksiin ajattelematta asiaa tarkemmin.
- 16 Esitellessään sampsealaisia luvussa Pan. 53 Epifanios ei puhu mitään näiden ossealaisesta alkuperästä, vaikka hän ossealaisista puhuessaan sanoo (19.2.2), että näiden ”jään-teitä on vielä samaisessa Nabatean maassa sekä Pereassa Moabitiksen lähellä” ja että ”heidän heimoaan kutsutaan nyt sampsealaisiksi”. Epifanios selvästikin haluaa kuitata sampsealaiset esityksessään lyhyesti. Hänelle on tärkeää saada sanotuksi, että nämä ”eivät ole kristittyjä, eivät juutalaisia eivätkä kreikkalaisia, vaan jotakin näiden välistä eivätkä siten yhtään mitään” (53.1.3). Todisteena lahkon juutalaisuudesta hän mainitsee monoteismin ja kasteet, mutta sitä vastaan puhuu se, että jotkut sampsealaisista pidättyvät lihan syömisestä.
- 17 Ks. edellä Pan. 19.1.2 ja 2.2 sekä Anakef. 53. Epifanios on

käsittänyt sampsealaisten vaikutusalueen varsin laajaksi, koska hän viittaa heidän asuneen myös Arnonjoen tuolla puolella.

- 18 Luttkihuizen (1985, 140–141) on esittänyt näitä tiedonantoja vastaan, että Epifanios kuvaa Elksain kirjoittamaksi olettamansa kirjan sisältöjä nimenomaan ossealaisten yhteydessä, kun taas sampsealaisten kuvauksessa sisältöjen yhtäpitävyyteen ei viittaa kuin ainoastaan jättiläismäisten enkelihahmojen kuvaaminen. Siten olisi uskottavinta olettaa, että Epifanios on omin päin siirtänyt kirjan käytön ossealaistraditioista myös sampsealaisten osaksi. Sekaannusta havainnollistaisi tämän näkemyksen mukaan hänen viittauksensa sampsealaisten käyttämään Jeksaioksen nimessä kulkeneeseen kirjaan (ks. myös 19.1.4). Sen perusteella voisi olettaa, että sampsealaisten johtajan nimi muistutti Elksain ilmestyskirjan nimeä.
- 19 Jeksaioksen nimi saattaa perustua samantapaiseen väärinkäsitykseen kuin Merinthos, jonka Epifanios toisaalla kuvittelee Kerinthoksen toiseksi nimeksi tai työtoveriksi (Pan. 28.8).
- 20 Vrt. tähän Hippolytoksen lausunto Elksaista (Ref. 9.14.1): ”Hän käyttää lain mukaista vaellusta houkuttimena oikeaan elämään ja väittää, että uskovien täytyy ympärileikauttaa itsensä ja elää lain mukaan.” Yllä lainattu Origenes puolestaan sanoo ”elksailaisten” käyttäneen Vanhaa testamenttia valikoiden.
- 21 Kuusi muuta ”harhaoppia” Epifanioksen mukaan (ks. myös Pan. 20.3.1): lainopettajat, fariseukset, saddukeukset, hermerobaptistit, nasarealaiset ja herodesalaiset.
- 22 Matt. 12:5.
- 23 Välittömästi tämän jälkeen Epifanios kertoo Elkhasain liittymisestä ebioneihin; ks. alla kohta 10 (Pan. 19.5.4–7).
- 24 Listan perustana on neljä elementtiä, joista puuttuu pahaksi julistettu tuli (ks. alla kohta 7; Pan. 19.3.7). Maan, ilman ja veden lisäksi mukana ovat yhtäältä taivas ja tuuli, toisaalta leipä ja suola. Kiinnostava paralleeli tälle listalle on pseudoklemensiläisen kirjallisuuden vanhaan juutalaiskristilliseen aineistoon kuuluvassa kirjoituksessa *Contestatio*, jossa selostetaan, miten Pietarin saarnoja hallussaan pitävä joutuu todistajiin vedoten vahvistamaan, ettei luovuta näitä tekstejä kenenkään haltuun (Cont. 4.1): ”Osoittaakseni tekevänä näin minä kutsun toisen kerran todistajikseni taivaan, maan ja veden, jotka sulkevat kaiken piiriinsä, sekä näiden kaikkien lisäksi kaiken läpäisevän ilman, jota ilman en voi hengittää: minä olen aina kuuliainen hänelle, joka on antanut minulle saarnat. Minä pidän kaiken sitoumukseni mukaan, ja enemmänkin.” Leipä ja suola mainitaan myös, vaikkakaan ei todistajina (Cont. 4.4): ”Tämän jälkeen hän nauttikoon leipää ja suolaa sen kanssa, joka luovuttaa kirjat hänelle.” Ainoastaan tuuli puuttuu kokonaan tämän valan yhteydestä. On syytä huomata, että vannominen kielletään Pietarin saarnojen vastaanottajalta selvin sanoin (1.2): ”Häntä ei saa käskeä vannomaan, sillä se ei ole luvallista, vaan seisomaan veden äärellä sekä kutsumaan todistajia.”

jaa: taivas, vesi, pyhät henget (niin hän näitä kutsuu), rukouksen enkelit, öljy, suola ja maa.²⁵ 7 Hän kammoaa neitsyyttä, vihaa pidättyvyyttä, pakottaa menemään naimisiin.²⁶ Hän esittää joitakin mielikuvituksellisia asioita muka ilmestyksinä.

6.4 Paha on siksi myös se ihminen, joka puhuu sitä mikä on Elksain kirjassa, se joka pakottaa ihmiset vannomaan, ei ainoastaan Jumalan nimeen, vaan myös suolan, veden, [leivän,] ilman, tuulen, maan ja taivaan nimiin. Sille, joka tahtoo parantua, riittää käyttää vain näitä kahta sanaa vastalääkkeenä tämän miehen ekseytykselle.²⁷

Pan. 30.17.4 (ebioneista)

Jos joku heistä äkkiä sairastuu tai joutuu käärmeen puremaksi, hän laskeutuu veteen ja huutaa avukseen nimiä, jotka on mainittu Elkesain yhteydessä: taivas ja maa, suola ja vesi, leipä ja öljy, sekä tuulet ja vanhurskauden enkelit. Sitten hän alkaa puhua näin: ”Auttakaa minua ja poistakaa tuskani.”²⁸ Olen jo aikaisemmin sanonut, ettei Ebion tiennyt näistä mitään –

4. Kristuksen kieltäminen vainojen yhteydessä

Pan. 19.1.8–2.1 & 3.1–3

1.8 Hän opettaa tekopyhyyttä sanoen, että ei ole syntiä, jos joku on vainon aikana sattunut palvomaan epäjumalia, kunhan ei ole palvonut näitä omatunnossaan, vaan tunnustanut niitä vain suullaan, mutta ei sydämellään.²⁹ 2.1 Tämä huijari ei häpeä nostaa esiin muuatta todistajaa, sanoen että Pinehas, muuan pappi Leevin ja Aaronin heimosta, muinaisen Pinehasin sukua, palvoi pakkosiirtolaisuuden aikaan Babylonian Susassa Artemista ja välttyi siten kuolemalta kuningas Dareioksen aikana.³⁰ Tästä käy ilmi, että kaikki hänen juttunsa ovat valhetta ja turhuutta. [...]

3.1 Miksi haaskaan aikaa tähän velhoon ja kaikkiin hänen valheisiinsa totuutta vastaan? 2 Ensi sijassa hän opettaa luopumusta ja tekopyhyyttä, kun kehottaa ihmisiä ottamaan osaa epäjumalanpalveluksen iljettäviin uhreihin, johtaa kuulijoitaan harhaan, kieltämään huulillaan oman uskonsa, ja vakuuttaa, ettei se ole syntiä. Heidän kiihkonsa on parantumaton ja mahdollon oikaista. 3 Jos samat huulet, jotka tunnustavat totuuden, ovat valmiit valehtelemaan, kuka voi uskoa, että heidän sydäntään ei ole petetty? Sillä jumalallinen sana opettaa selvästi Pyhässä Hengessä (Room. 10:10): ”Sydämen usko tuo vanhurskauden, suun tunnustus pelastuksen.”

5. Profeettojen ja apostolien hylkääminen

Pan. 53.1.7a (sampséalaisista)

He eivät hyväksy profeettoja³¹ eivätkä apostoleja ja ovat ekseyksissä jokaisessa asiassa.³²

6. Rukous Jerusalemiä kohti ja uhrien hylkääminen

Pan. 19.3.5–6

3.5 Hän kieltää rukoilemasta itään päin ja sanoo ettei siihen suuntaan tule kääntyä, vaan kasvot on pidettävä Jerusalemiä kohti. Lännestä itään ja pohjoisesta etelään, etelästä pohjoiseen, kaikilta suunnilta on kasvojen oltava suunnatut kohti Jerusalemiä.³³ 6 Katso tuon huijarin hulluutta! Hän kiroaa uhrin ja kulttitoimitukset Jumalalle vieraina asioina ja sanoo, ettei isien ja lain mukaan Jumalalle milloinkaan ole kannettu uhreja, mutta kuitenkin hän sanoo, että olisi rukoiltava Jerusalemiin päin, jossa olivat alttari ja uhrin. Hän kieltää syömästä lihaa sillä tavoin kuin juutalaiset sitä syövät,³⁴ ynnä muuta. Alttaria ja tulta hän pitää Jumalalle vieraina.³⁵

7. Vesi ja kaste vastaan tuli ja uhrin

Pan. 19.3.7

Näillä sanoilla hän selittää veden olevan otollista ja tulen vierasta: ”Lapset, älkää menkö katsomaan tulta, sillä te ekseytte. Sellainen on harhaa, sillä se näyttää olevan lähellä, mutta on kaukana. Älkää menkö sen kuvaa katsomaan, vaan menkää mieluummin lähelle veden ääntä.” Hänellä näitä satuja riittää.

Pan. 53.1.4, 7b

He sanovat, että Jumala on yksi ja palvovat häntä sekä toimittavat tiettyjä kasteita.³⁶ He eivät joka suhteessa kuulu juutalaisiin, sillä jotkut heistä pidättyvät lihan syömisestä

25 Hippolytos (Ref. 9.15.2.5) mainitsee Alkibiadeen kehoittaneen käännyttäisiään kutsumaan juuri näitä seitsemää todistajaa: ”Ja hän puhdistukoon, pyhittyköön ja kutsukoon seitsemää tähän kirjaan kirjoitettua todistajaa: taivasta, vettä, pyhiä henkiä, rukouksen enkeleitä, öljyä, suola ja maata.”

26 Kuten Luttikhuizen (1985, 119) arvelee, Epifanos näyttää antavan neitsyyden kammoamisesta aivan liian ehdottoman kuvan. Elksain kirja näyttää edustaneen tavalla tai toisella

- la myönteistä suhdetta avioliittoon, sukupuoliseen kanssakäymiseen ja lisääntymiseen.
- 27 Epifanios viittaa kahteen edellä esittämäänsä Jeesuksen lauseluun. Edeltävä jakso kuuluu näin (Pan. 19.6.1–3): ”Lääkkeeksi heidän hulluuteensa ja sanoihin, joilla tämä turmiollinen myrky on julistettu, jokaiselle järkevälle ihmiselle, joka on tarkkaillut heidän rahvaanomaisia opetuksiaan ja puheitaan, riittää varustautua [näillä tiedoilla], etenkin kun Herra sanoo selvästi sekä laissa että evankeliumissa (2. Moos. 20:3; 23:13): ’Sinulla ei saa olla muita jumalia’ sekä ’sinä et saa käyttää valassa muuta nimeä’. Evankeliumissa hän puolestaan sanoo (vrt. Matt. 5:34–37 ja Jaak. 5:12): ’Älkää vannoko valaa taivaan älkääkään maan kautta älkääkään minkään muun kautta, vaan sanokaa vain: Kyllä. Kun kiellätte, sanokaa: Ei. Enempi on pahasta.’ Uskon, että Herra on ennustanut tästä, koska jotkut kerran sanoisivat, että valoja tulee vannaossa muissa nimissä. Ensinnäkään ei saa vannaossa Herran itsensä kautta eikä mitään muutaakaan valaa, sillä vannominen on peräsin Pahalaisesta.”
- 28 Hippolytos (Ref. 9.15.4–16.1) kertoo Alkibiadeen julistaneen vastaavaa parannuskeinoja raivohullun koiran ramiin sekä keuhkotautiin ja riivaajien vallassa olemiseen; näistä ks. Myllykoski 2009, 315–316.
- 29 Ks. edellä Origeneen todistus. Elkhasain kirjaa käyttäneet tunnettiin tästä periaatteesta ilmeisesti varsin laajasti.
- 30 ”Muinaisesta Pinehasista” kerrotaan tekstikohdissa Num. 25:6–15; Joos. 22:13–14, 30–32; Ps. 106:30–31; 1. Makk. 2:26, 54; Sir. 45:23–26; 50:24.
- 31 Myös pseudoklemensiläisen juutalaiskristillisissä lähdeteksteissä ollaan skeptisiä profettojen moniselitteisiä lausumia kohtaan ja arvostetaan miehiä, jotka osaavat korjata niitä (Ep. Petri 1.4): ”He pyrkivät korjaamaan kirjoitusten riitasointuisia aineksia heille uskotun mittapuun mukaan siltä varalta, että joku traditioita tuntematon turtuu profettojen monimerkityksisiin ääniin.” Tämä koskee myös muita kuin naispuolisen voiman piiriin luettavia profettoja, jotka luetaan säännönmukaisesti eksyttäjiksi (Hom. 3.17–28).
- 32 Eusebioksen lainaama ja edellä selostettu Origenes todistaa seuraavasti (Eccl. hist. 6.38: ”Se [”elkesailaisten oppi”] hylkää joitakin osia kaikista kirjoituksista, käyttää sitä vastoin joitakin osia sekä Vanhasta testamentista että evankeliumeista, mutta hylkää apostolin [Paavalin] kokonaan.” (Ks. edellä nootti 7.) Luttikhuizen (1985, 139) huomauttaa, että Epifanioksen mukaan sampsealaiset hylkäävät *kaikki* apostolit, kun taas Origeneen teksti mainitsee vain Paavalin. On kuitenkin syytä huomata, että idässä käydyt kiistat apostolien arvovallasta koskivat ennen kaikkea Paavalia, jota Origeneenkaan ei tarvitse mainita katkelmassaan nimeltä. On mahdollista, että Epifanios on yleistänyt Paavali-vastaisen polemiikin koskemaan kaikkia apostoleja. Jos sampsealaiset eivät olleet millään tavalla kristittyjä, kuten Luttikhuizen olettaa (1985, 140), vaikuttaa oudolta, että Epifanioksen täytyy mainita heidän hylänneen profettojen lisäksi ”apostolit” viittaamatta lainkaan evankeliumeihin tai yksiselitteisesti kristinuskoon kokonaisuudessaan. Tiedonannon perusteella näyttää pikemminkin siltä, että sampsealaiset ovat hyväksyneet pyhistä kirjoituksista joitakin muita osia, vaan eivät profettoja ja apostoleja. Edelleen on huomattava, että Epifanios nimenomaan *haluaa* tulkita saamiaan tietoja siten, että sampsealaiset eivät olleet juutalaisia, kristittyjä eivätkä kreikkalaisia. Edelleen profettojen hylkääminen liittyy läheisesti Origeneen mainintaan, jonka mukaan ”elkesalaiset” hylkäsivät ”joitakin osia Vanhasta testamentista”. Mooseksen kirjojen valikoiva tunnustaminen on niin pseudoklemensiläisessä kirjallisuudessa (Hom. 3.48–53) kuin Epifanioksen ebionikuvauksissakin (Pan. 30.18.4–7) selkeässä yhteydessä profettojen hylkäämiseen. Ilman tätä taustaa on hyvin vaikea käsittää, mitä Epifanios sampsealaisten näkemyksellä tarkoittaa.
- 33 Samaa kertoo Irenaeus ebioneista (Adv. haer. 1.26.2), jotka ”palvovat Jerusalemia ikään kuin se olisi Jumalan talo”.
- 34 Vegetarismi on ominaista myös pseudoklemensiläisen kirjallisuuden juutalaiskristillisille lähteille,
- 35 Ks. myös edellä kohta 2 (Pan. 19.5.1). Pseudoklemensiläisen kirjallisuuden juutalaiskristillisissä lähdeteksteissä halki historian eri hahmoissa maailmaan tullut tosi profetta kuvataan kiinnostavalla tavalla uhrien viholliseksi (Hom. 3.26.3–4): ”Hän vihaa uhreja, verenvuodattua ja juomauhreja, mutta rakastaa sitä, mikä on siveää, puhdasta ja pyhää. Hän sammuttaa alttarin tulen. Hän tukahduttaa sodat ja opettaa rauhaa, käskee kohtuullisuuteen ja puhdistaa synnit, säätää avioliiton ja hyväksyy pidättävyyden sekä johtaa kaikkia pyhyteen.” Tämän lähteen mukaan Mooseksen kirjojen käskyt uhrien toimittamisesta on lisätty vasta myöhemmin Mooseksen saamaan lakiin (Hom. 3.45–46; 52.1–2; 56.7).
- 36 Epifanios perustelee sampsealaisten veden palvontaa heidän uskomuksellaan elämän alkuperästä. Tämä on yksinkertaisinta liittämistä juutalaiseen luomiskertomukseen ja sen perinteiseen tulkintaan, jossa vesi nähtiin alkeuelementiksi (Gen. 1:1; 2. Hen. 28,2). Epifanios ei kerro, millaiseen ajatuskokonaisuuteen sampsealaisten veden palvonta liittyi, mutta on vaikea irrottaa sitä Epifanioksen lähtökohdasta, jonka mukaan sampsealaisille Jumala oli yksi. Jälleen kerran on yksinkertaisinta hakea yhteyttä muuhun Elkesaitraditioon, jossa kaste ja kastautumiset ovat keskeisellä sijalla. Ossealaisten yhteydessä Epifanios lainaa Elkesain opetusta veden ja tulen vastakohtaisuudesta, joka liittyy saumattomasti kasteen tarkoitukseen. Pseudoklemensiläisessä kirjallisuudessa, kehoitetaan pakenemaan tulevaa tuhotulta veden äärelle (Rec. 6.9.4). Edelleen kasteen vesi synnyttää ihmisen uudesti ja sammuttaa himon tulen, jonka kautta hänen ensimmäinen syntymänsä on tapahtunut (Rec. 9.7.4–6). Tässä mielessä Epifanioksen voi olettaa ajatelleen, että sampsealaiset pitivät vettä jumalana; Jumala on luonut kaiken, ja hänen luomansa elämä on peräisin vedestä.

tä. [...] He palvovat vettä ja pitävät sitä jumalana, koska väittävät elämän olevan siitä peräisin.³⁷

8. Kristuksen reinkarnaatiot; Kristus ja Pyhä Henki kosmisina jättiläisinä

Pan. 19.4.1–2

Seuraavaksi hän kuvaa Kristuksen voimaksi, jonka mitatkin hän ilmoittaa, pituudeksi 24 skhoinos-mittaa eli 96 mailia [noin 140 kilometriä], leveydeksi taas kuusi skhoinos-mittaa eli 24 mailia [noin 35 kilometriä]. Hänen leveytensä, hänen jalkansa ja muut hän selittää samanlaisilla saduilla. 2 Pyhän Hengen hän selittää olevan naispuolinen ja Kristuksen kaltainen, kuin patsaan, joka kohoaa pilvien yläpuolelle ja seisoo kahden vuoren välissä.³⁸ Muusta olen vaiti, jotten kertoisi lukijoille mielikuvituksellisia taruja.

Pan. 19.3.4

Mutta sitten hän on taas nimellisesti tunnustavinaan Kristuksen, sanoen että Kristus on suuri kuningas. En ole kuitenkaan täysin saanut selville hänen joutavia puheita täynnä olevan kirjansa petollisista ja väärennetyistä sanankäänteistä, selittikö hän tällaista Herrastamme Jeesuksesta Kristuksesta. Sillä hän ei sano tätä selvästi, mutta mainitsee Kristuksen – siinä määrin kuin olemme ymmärtäneet – ikään kuin tarkoittaen tai odottaen jotakuta toista.

Pan. 30.17.5–7

Olen jo sanonut, ettei Ebion tiennyt näistä mitään, mutta sen jälkeen kun hänen kannattajansa liittyivät Elkesaihin, he omaksuivat Ebionilta saamiensa ympärileikkauksen, sapatin ja tapojen lisäksi Elkesain mielikuvituksen, niin että luulivat Kristuksen olevan ihmisen kaltaisen ja ihmisille näkymättömän olennon, pituudeltaan 96 virstaa, se on 24 köydenmittaa, leveydeltään 6 köydenmittaa, 24 virstaa ja paksuudeltaan joitain muita mittoja. Häntä vastapäätä seisoo Pyhä Henki näkymättömän naisen hahmossa ja on tämän kanssa samanmittainen. 7 ”Mistä”, hän kysyy, ”tiedän nämä mitat?” Hän vastaa: ”Olen nähnyt vuorilta, miten heidän päänsä ulottuvat niiden vuorten tasalle, ja vuoren mitan laskettuani tiesin Kristuksen ja Pyhän Hengen mitat.”

Pan. 53.1.8–9

He tunnustavat Kristuksen nimeltä, pitävät häntä luotuna ja uskovat hänen saaneen ensin muotonsa Aadamissa luopuakseen sitten Aadamin ruumiista ja pukeutuakseen siihen uudestaan milloin haluaa.³⁹ 9 Tätä kutsutaan Kristukseksi, ja Pyhää Henkeä, naispuolista olentoa, pidetään hänen sisarenaan. Kumpikin näistä, niin Kristus kuin Pyhä Henki, on 96 mailia korkea ja 24 mailia leveä. Ynnä paljon muuta hölynpölyä.

9. Opetus rukouksesta

Pan. 19.4.3–6

Tuonnempana kirjassa hän petteää tällaisilla sanoilla ja tyhjillä puheilla: ”Älköön kukaan etsikö merkitystä, sanokoon vain rukoillessaan näin.” Seuraavat sanat hän on ottanut heprean kielestä, kuten olemme osittain saaneet selville, vaikka hänen kuvitelmissaan ei ole sisältöä; hän sanoo näin: ”Abar anid möib nökhile daasim anē daasim nökhile möib anid abar selam.” Käännettynä tällä on seuraava selvä merkitys: 4 ”Poistukoon nöyryytys, joka on isiltäni heidän tuomitsemisestaan, heidän alistamisestaan ja heidän vaivastaan, minun alistamiseni tuomiolla on isieni kautta sekä nöyryytyksestä, joka on poistettu, kun täydellisyys on lähetetty.” 5 Hänen osaltaan kaikki tämä on täyttynyt, sillä hänen voimansa ja eksytyksensä on tehty tyhjiksi. Jos joku haluaa kuulla jokaisen sanan tarkkan käännöksen, minä en epäröi antaa sitä. Niille, jotka haluavat tarkasti kaiken hänen sanoistaan ja heidän omasta käännöksestään, me annamme sen. Se kuuluu näin: 6 abar = poistukoon, anid = nöyryytys, möib = isiltäni, nökhile = heidän tuomitsemisestaan, daasim = heidän alistamisestaan, anē = heidän vaivastaan, daasim = alistamisesta, nökhile = tuomiolla, möib = isieni kautta, anid = nöyryytyksestä, abar = poistettu, selam = täydellisyys on lähetetty.⁴⁰

37 Epifanios menee tässä liian pitkälle. Vrt. kuitenkin Ps.-Klem. Hom. 11.24.1: ”Nyt siis opi alempiarvoisista asioista kaikkeuden alkusyy, päätellen, että vesi tekee kaiken, veden liike saa syntynsä hengestä, ja hengen alkua on kaikkeuden Jumalassa.”

38 Epifanios kertoo myös ebionien omaksuneen Elkesain näyn (Pan. 30.17.5–7). Tämä näky on selvästikin kuulunut Elkesain kirjaan, koska Hippolytos todistaa siitä lähes

sanatarkasti samalla tavalla (Ref. 9.13.2–3). Pseudo-Jesaja näkee taivaaseenastumisensa yhteydessä ”Herran ja toisen enkelin”, jonka tulkitsijaenkelin nimeää ”Pyhän Hengen enkeliksi” (Asc. Jes. 9.27–36). Kristus esiintyy kosmisena hahmona Pietarin evankeliumin kuvauksessa Jeesuksen ylösnousemuksesta (Piet. ev. 38–42).

- 39 Hippolytos, Ref. 9.14.1 (vrt. 10.29.2): ”Hän sanoo Kristuksen syntyneen kuten muutkin ihmiset, mutta väittää, että tämä ei nyt ole syntynyt ensimmäistä kertaa neitseestä, vaan että hän on syntynyt aiemminkin useita kertoja, ilmestynyt ja ollut olemassa, vaihtanut syntyperäänsä ja siirtynyt ruumiista toiseen.” Epifanos, Pan. 30.3.2–6 antaa saman todistuksen kertoessaan ebionien saaneen ajatuksen Kristuksen reinkarnaatiosta Elkhասաիտա: ”Luulen, että he oltuaan tekemisissä valheprofeetta Elkesaihin kanssa he kehittivät Kristuksesta ja Pyhästä Hengestä samanlaisia fantasioita kuin tämäkin, josta olen aiemmin kertonut niin kutsuttujen simsonilaisten, ossealaisten ja elkesaalaisten yhteydessä. Jotkut heistä sanovat Adamin olleen Kristus, ensimmäinen muovuatuista ja niistä, joihin Jumalan henkäys puhallettiin. Toiset heidän joukossaan sanovat hänen olevan ylhäältä ennen kaikkia luotuja, olevan henki ja enkelien yläpuolella sekä Kristukseksi nimettyä ja siihen ikuisesti valittuna hallitsevan kaikkea. Hän tulee tänne kun tahtoo, niin kuin hän tuli Adamissa ja ilmestyi patriarkoille ruumiiseen verhoutuneena. Sama, joka meni Abrahamin, Iisakin ja Jaakobin luo, tuli viimeisinä päivinä, verhoutui samaan Adamin ruumiiseen, näyttäytyi ihmisille, ristiinnaulittiin, nousi kuolleista ja meni ylös. Mutta halutessaan he taas sanovat: ei näin, vaan henki, joka on Kristus, tuli häneen ja puki ylleen hänet, jota kutsutaan Jeesukseksi. Suuri on heidän pimeytensä, kun he arvelevat hänen olevan milloin mitään.” Tämän ja rinnakkaistekstin vuoksi on luonnollisinta olettaa, että Epifanos on tuntenut reinkarnaatiokristologian Elkhասաիտա kirjasta. Hän on tiennyt joidenkin ebionien myös edustavan sellaista näkemystä, kuten ensi sijassa ebioneihin liittyvä pseudoklemensiläisen kirjallisuuden vanha juutalaiskristillinen aineisto osoittaa. Siinä julistetaan samaa oppia, jonka mukaan tosi profetaan ilmestyminen eri hahmoissa alkoi jo Adamista (Hom. 3.20.1–2): ”Jos joku ei hyväksy ajatusta, että Jumalan käten muovaamalla ihmisellä oli Kristuksen Pyhä Henki, eikä se, joka lukee kammottavasta siemenestä syntyneen osaksi Hengen, syyllisty mitä suurimpaan jumalattomuuteen? Hän tekisi mitä hurskaimmin, jos ei hyväksyisi [kenelläkään] toisella olleen sitä, vaan sanoisi sen olevan yksin hänellä, joka maailmanajan alusta alkaen on nimeään ja muotoaan vaihtaen kulkenut aikojen läpi, kunnes on saapunut omaan aikaansa, voideltu Jumalan tekojen kautta laupeudella ja saavuttanut ainaisen levon.” Tekstijaksossa Hom. 3.17–28 kuvataan, että Adamilla oli ennalta tietämisen Henki ja siksi on mahdotonta ajatella, että hän olisi langennut syntiin tai että Henki olisi annettu hänelle vasta lankeemuksen jälkeen. Sen sijaan Tosi Profeetta, jolla on Pyhä Henki, on ilmesty-

nyt ensin Adamissa, sitten uudestaan ja uudestaan muissa ihmisissä (ks. myös Hom. 8.10). Toisesta pseudoklemensiläisessä kirjallisuudessa esiintyvistä vanhasta traditiosta käy selvän sanoin ilmi, että tämä Tosi Profeetta on Kristus ja Jumalan Poika, joka oli voideltu elämän puusta otetulla öljyllä (Rec. 1.45). Tekstijaksossa Hom. 3.17–28 selitetään, että Adamin sijasta paratiisissa lankesi Eeva, joka edustaa miespuolisen ja taivaallisen profetian vastakohtaparina naispuolista ja maallista profetiaa. Eevan edustama profetia on aina varastanut miehen siemeniä ja kylvänyt siihen omaa lihallista siementään. Miespuolisen tosi profetian asussa näyttäytymällä se on pystynyt johtamaan ihmisiä harhaan.

Epifaniokselle oli kyseenalaista, voiko tällainen käsitys liittyä siihen Jeesukseen Kristukseen, jota hänen oikeuskaisena pitämänsä kirkko julisti. Sama koski luonnollisesti Elksain kirjan kuvausta jättiläismäisestä Kristus-hahmosta (Pan. 19.3.4). On kuitenkin vaikea olettaa sampsealaisten itsensä kytkeneen reinkarnaatiokristologian ja kosmiseen Kristukseen liittyneen doketisminsa johonkin muuhun hahmoon kuin kristinuskossa julistettuun Kristukseen. Nämä kaksi kristologista ideaa ovat selkeästi eri alkuperää, mutta niiden ei tarvitse ajatella olleen ristiriidassa keskenään. Joka tapauksessa ne sopivat Hippolytoksen kuvaamaan Alkibiadeen julistukseen, ja on vaikea uskoa, että ne olisivat kummassakin yhteydessä peräisin jostakin muualta kuin Elkasain nimeä kantaneesta kirjasta.

Nämä käsitykset ovat mielestäni uskottavimmin peräisin kirjasta, eikä ole mitään syytä olettaa, että Epifanos olisi siirtänyt ainoastaan sen kirjasta tähän ja kerännyt muun aineiston sellaisesta sampsealaisesta perinteestä, joka on peräisin aivan muualta; toisin Luttkhuizen (1985, 140–141). Näiden havaintojen valossa vaikuttaa siltä, että Epifanos tunsii Elksain nimeä kantaneen kirjan. Kuten paralleelit Hippolytoksen tallentamiin traditioihin osoittavat, hän sai siitä tietoa, vaikkakaan ei ole selvää, oliko hän lukeut kirjaa itseään vai toisen käden selostusta sen sisällöistä. Hänen ongelmanaan oli yhdistää sampsealaisten käyttämä kirja kirjan varhaisempiin käyttäjiin ja esittää omaan näkemukseensä sopiva harhaoppien kehityshistoria. Hän tiesi Elksain nimessä kulkeneen kirjan vanhaksi ja oletti sen käyttäjien tavoin, että Elksai oli kirjan kirjoittanut henkilö, joka oli levittänyt oppiaan eri puolille.

- 40 Epifanioksen tietämättömyys tekstin alkuperäisestä sisällöstä viittaa siihen, että lausetta on jo Elkhասաիտա kirjan kreikankielisessä versiossa toistettu taikaformelina, jonka sisältöä ei enää tunneta. Stern (1858) ja M. A. Levy (1858) ovat selvittäneet rukouksen arameankielisen alkutekstin seuraavasti. Epifanioksen kreikka vasemmalta oikealle luettuna: ἀβάρ ἀνιδ μωϊβ νωχιλὲ δασσιμ ἀνῆ (toisto: δασσιμ νωχιλὲ μωϊβ ἀνιδ ἀβάρ σελάμ). Epifanioksen kreikka oikealta vasemmalle luettuna: ηνα μισσαδ ελιχων βιωμ δινα ραβα. Tämä aramean kirjaimin: אָנָא מַסְדָּר עֲלִיבִין בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא, ”minä olen todistajana teidän puolestanne suuren tuomion päivänä”.

10. Elkhasai ja muut harhaopit

Pan. 19.5.4–7

Sillä myöhemmin tämä Elksai liittyi ebioneihin, jotka elivät Kristuksen jälkeen, mutta myös nasaretilaisiin, joiden lahko syntyi tämän jälkeen.⁴² 5 Neljä harhaoppia on käyttänyt häntä, koska ovat lumoutuneet hänen eksytyksestään: ebionit, heidän jälkeensä syntynsä saaneet nasaretilaiset, ossealaiset jotka olivat ennen häntä ja hänen kanssaan sekä nasorealaiset, joista olen edellä tehnyt selkoa. 6 Tämä on [kuudes] seitsemästä Jerusalemissa vaikuttaneesta harhaopista, jotka säilyivät Kristuksen tuloon saakka ja Kristuksen lihaksitulemisen jälkeen Jerusalemin valtauksen asti, joka tapahtui keisari Tituksen, Domitianuksen veljen ja Vespasianuksen pojan toimesta, hänen isänsä keisari Vespasianuksen hallituskauden toisena vuotena. 7 Jerusalemin valtauksen jälkeen tämä ja muut äsken mainitsemani harhaopit – tarkoitan saddukeusten, lainopettajien, fariseusten, hemerobaptistien, ossealaisten, nasarealaisten ja herodeslaisten harhaoppeja – jatkoivat olemassaoloaan, kunnes kukin niistä omalla ajallaan hajaantui ja hajosi.

Pan. 20.3.1–3

Nämä seitsemän harhaoppia vaikuttivat Israelissa, Jerusalemissa ja Juudeassa, neljä edellä kuvattua vaikutti samarialaisten parissa Samariassa. Useimmat näistä ovat hävinneet. Enää ei ole lainopettajia, fariseuksia, saddukeuksia, hemerobaptisteja eikä herodeslaisia.⁴³ 2 Ainoastaan muutama, ehkä yksi tai kaksi, nasarealaista on Thebain ylängöllä ja Arabian tuolla puolen. Myös ossealaisista on jäännös, joka ei noudata juutalaista lakia, vaan on liittynyt sampsealaisiin, jotka vahvistuivat näiden kustannuksella Kuolleenmeren tuonpuoleisilla seuduilla. Nykyisin he ovat liittyneet ebionien harhaoppiin.⁴⁴ 3 Tapahtui, että he hylkäsivät juutalaisuuden ja että heidät hakattiin irti kuin juuri puusta ja käärme päästään, niin että siitä kasvoi kaksipäinen⁴⁵ ja hännätön käärme yhdessä katkaistussa ja rikki revityssä ruumiissa.

Pan. 30.3.1–2

Kuten sanoin, aluksi tämä Ebion väitti Kristuksen olevan miehen, siis Joosefin, siemenestä. Jonkin ajan kuluttua ja tähän päivään asti hänen seuraajansa ovat kääntyneet sekaviin ja mahdottomiin selityksiin ja alkaneet puhua Kristuksesta eri tavalla. 2 Luulen, että he oltauan yhtey-

dessä valheprofeetta Elkesaihin sepittivät Kristuksesta ja Pyhästä Hengestä samanlaisia kuvitelmia kuin tämäkin, josta olen aiemmin kertonut kuvatessani niin kutsuttuja sampsealaisia, ossealaisia ja elkesailaisia.⁴⁶

Pan. 53.2.1–4

Olen jo käsitellyt näitä [harhaoppeja] muiden harhaoppien yhteydessä ja kumonnut ne useita kertoja. Siksi minusta on tarpeetonta tehdä suurta numeroa niiden lopulliseksi kumoamiseksi, koska me olemme jo Elksaioksen tai Elksain itsensä sekä hänen seuraajiensa osalta niiden harhaoppien yhteydessä, joita edellä on selitetty. Jokaiselle on selvää, että niin tämä mies kuin hänen lahkonsa ovat harhautuneita. 2 Kun olemme ikään kuin lyöneet tämän aurinkoliskon Kristuksen toivon ja ristin sauvalla, siirtykäämme seuraaviin harhaoppeihin. On oikein kutsua heitä sillä nimellä, jota he itse käyttävät ja soveltaa samaa vertauskuvaa ilmaisemaan, mitä tämä väärin käytetty nimi tarkoittaa. Sillä ”sampsealaiset” tarkoittaa ”aurinkoisia”, ja siksi mainitsimme kyseisen eläimen. 3 Tuota liskoa kutsutaan aurinkoliskoksi. Mutta tuo harhaoppi on liskoa alhaisempi, koska sillä ei ole mitään sen hyvistä puolista. Kun liskon näkö heikkenee, se saa sen jonkin ajan kuluttua ennalleen auringon liikuttua. Se ryömii koloon, jonka suu on itään päin, on syömättä ja katsoo auringonnousua päätäkseen lyhytnäköisyydestään. Sen sijaan tuo harhaoppi on kaikessa hankkinut tämän eläimen järjettömyyden, kun siinä ei ole mitään ylistettävää. 4 Niin pysyköön tämä harhaoppi, jota kutsumme aurinkoliskoksi ja jonka totuus on polkenut jalkoihinsa, täysin voimattomana taistelemaan Jumalan totuutta vastaan.

LÄHTEIDEN FRAGMENTEISTA ELKHASAIN KIRJAN SISÄLTÖIHIN JA KASTAJAYHTEISÖJEN HISTORIAAN

Voidaan lähteä kiistatta siitä, että Trajanuksen hallituskauden parthialaissota on vaikuttanut ratkaisevasti Elkhasain kirjan syntyyn:

Hippolytos, Ref. 9.13.4: ”ihmisille julistetaan uutta syntien anteeksiantamusta keisari Trajanuksen hallituskauden kolmantena vuonna.”

Hippolytos, Ref. 9.16.4: ”— keisari Trajanuksen kolman-

nen vuoden päätyttyä, siitä alkaen kun hän oli alistanut parthialaiset valtaansa aina kolmannen vuoden loppuun, sota raivoaa pohjoisen jumalattomien enkelten kesken. Tästä syystä kaikki jumalattomuuden valtakunnat ovat sekaannuksen vallassa.”

Epifanos, Pan. 19.1.4: ”Näiden [ossealaisten] joukkoon liittyi myöhemmin keisari Trajanuksen aikoihin ja Pelastajamme tulon jälkeen Elksai, joka oli väärä profeetta.”

Epifanos on tulkinnut saamiaan tietoja väärin, mutta Elkhasain kytkeminen Trajanuksen aikaan on tavalla tai toisella vanhaa perua. Rooman armeija aloitti sodan parthialaisia vastaan vuonna 114, ja siten sodan kolmas vuosi on 116, jolloin tutkijat katsovat kirjan saaneen syntynsä.⁴⁷ Syntyajankohtaan liittyy myös se tavallinen oletus, että Elkhasain kirja tai sen varhaisin versio olisi kirjalliselta lajiltaan luokiteltava apokalypsiksi tai ilmestyskirjaksi.⁴⁸

Hippolytoksen, Origeneen ja Epifanioksen tekstien vertailu paljastaa joitakin kohtia, jotka ovat kiistatta kuuluneet joko Elkhasain kirjaan tai siihen liittyneeseen muuhun kirjalliseen tai suulliseen perimätietoon 230-luvun vaiheilla. Koska lähteinä olevat kirkkoisät todistavat toisistaan riippumattomasti sekä välittävät myös paikallisesti toisistaan riippumatonta tietoa, on luontevinta olettaa, että vähintään kahden heistä kuvaamat yhteiset sisällöt ovat kuuluneet nimenomaan Elkhasain kirjaan. Näihin voi listata seuraavat asiat, jotka voi koota myös liitteenä olevasta synopsiksesta:

- 1) Miespuolinen Jumalan Poika tai Kristus – ja naispuolinen Pyhä Henki valtavine mittoineen;
- 2) kristillinen juutalaisuus, johon kuuluu Moosesen lain mukaan eläminen, mutta samalla valikoiva suhde kirjoituksiin;
- 3) teoria Kristuksen reinkarnaatioista;
- 4) loitsujen käyttö;
- 5) parantavat kasteet, joiden yhteydessä vedotaan seitsemään todistajaan;
- 6) opetus, jonka mukaan vainoissa voi suullaan kieltää, mutta sydämellään tunnustaa.

Ainoastaan kosmisten hahmojen kuvaus ja seitsemän todistajan lista voidaan jäljittää kutakuinkin sananmukaisessa muodossa Elkhasain kirjaan. Muita tekstejä voidaan arvioida yksinomaan perussisällön tasolla. Alkibiadeen julistus 230-luvun Roomassa, Origeneen ihmettelemän saarnaajan toiminta 240-luvun Palestiinassa sekä Epifanioksen 300-luvun puolivälistä kuvaamat sampsealaisten käsitykset perustuvat leikkauskohtiensa osalta tavalla tai toisella Elkhasain kirjaan, mutta vertailun perusteella itse kirjan sisällöstä pystyy luomaan vain perusprofiilin.

Jokainen tutkija joutuu olettamaan kirjalle jonkinlaisen syntyhistorian, johon liittyy olennaisesti aineiston homo- ja heterogeenisyyden ongelma. Lähes sadan vuoden takaisessa tutkimuksessaan Wilhelm Brandt päätyi pitämään Elkhasain kirjaa sisällöltään kirjavana ja vaatimattomana.⁴⁹ Selonteossaan hän lukee kirjan ”oppeihin” juutalaisuuden, astrologian, seitsemän todistajaa, viisi kosmista elementtiä, uhrien ja uhrilihan hylkäämisen, veden kunnioittamisen sekä rituaaliset kylvyt parantamisen ja syntien sovituksen välineinä.⁵⁰ Brandtin mukaan Elkhasai oli ekstaatikko ja kutsumustietojen lopun ajan julistaja, joka vaikutti myös jumalaa pelkäävien pakanoiden parissa ja jolla oli yhteyksiä esseelaisiin.⁵¹ Vuonna 1984 ilmestyneessä tutki-

42 Vrt. kuitenkin alla Pan. 20.3.2, jossa Epifanos kuvaa toisella tavalla kolmen lahkon genealogiaa (20.3.2): ossealaisten jäännös, joka ei noudattanut juutalaista lakia, liittyi sampsealaisiin, ja nyttemmin taas ebioneihin.

43 Epifanos kuvaa herodeslaisia jaksossa Pan. 20.1–2.

44 Toisaalla Epifanos kertoo, että Elkhasai liittyi ebioneihin (Pan. 19.5.4; 30.3.2; 30.17.5).

45 So. sampsealaiset ja ebionit.

46 Ks. edellä kohdan 8 tekstit.

47 Brandt 1912, 13 (viittaa vuoteen 115); Cirillo 1984, 60–61; Luttikhuizen 1985, 190–192.

48 Cirillo 1988, 311–330; Luttikhuizen 1985, 194–196.

49 Brandt 1912, 4.

50 Brandt 1912, 11–37.

51 Brandt 1912, 37–48.

muksessaan Luigi Cirillo näkee Elkhasain kirjan taustaltaan apokalyptiseksi. Elkhasai oli kiistatta profeetta, joka vaikutti Trajanuksen aikana. Hän katsoo teoksen sisältöjen viittaavan synkretistiseen uskontoon, joka koostui veden ja tulen näkemisestä vastakkaisiksi voimiksi, synneistä ja sairauksista puhdistavista kasteista, maagisista ja astrologisista opetuksista sekä mysteereistä (salaopetuksesta).⁵²

Gerard P. Luttikhuizen on vuonna 1985 julkaisussa monografiassaan päätenyt siihen, että Elkhasain kirja on syntynyt useammassa vaiheessa: alussa oli arameankielinen juutalainen apokalypsi, joka julisti Parthiassa Trajanuksen käymän sodan aikana viimeisen tuomion tuloa, johon olisi liittynyt kahden jättiläisenkelin lisäksi sekä arameankielisessä lauseessa ilmoitettu enkelin todistus että toisaalla mainitut seitsemän todistajaa.⁵³ Tämän jälkeen kirja toimitettiin Luttikhuizenin mukaan kreikaksi, jolloin arameankielinen lause jäi mystiseksi formeliksi, jota käytettiin syntien anteeksiantamisen julistuksessa.⁵⁴ Tällaisena kirja löysi tiensä myös joidenkin juutalaiskristittyjen käyttöön, joista tunnemme Alkibiadeen ja Palestiinassa vaikuttaneet julistajat. Luttikhuizen katsoo, että kirja pysyi taustaltaan selkeästi juutalaisena. Hänen mielestään ei ole erityistä syytä olettaa, että Syyriassa vaikutti ”elkhasailaisia” kristillisjuutalaisia ryhmiä, vaan ainoastaan yksittäisiä kristittyjä julistajia, jotka käyttivät juutalaisesta taustastaan tunnettua kirjaa.⁵⁵ Luttikhuizenin mukaan Epifanioksen kuvaamat sampsealaiset eivät olleet kristittyjä, vaan muodostivat synkretistisen juutalaisen lahkon, jossa käytettiin Elkhasain kirjaa.⁵⁶ Luttikhuizenin teorian vahvana puolena on kirjan apokalyptisen syntykontekstin ottaminen vakavasti. Heikkoutena puolestaan on se, että hän joutuu jättämään Hippolytoksen ja Epifanioksen kuvauksissa esiintyvän kristillisen aineksen kirjan ulkopuolelle ja muun julistuksen varaan.

Kiistattomasta ajanhistoriallisesta lähtökohdasta huolimatta Elkhasain kirjan luokittelu apokalypsiksi ei ole ongelmaton, koska lähteet viittaavat myös hyvin toisentyypisiin sisältöihin. F. Stanley Jones onkin kyseenalaistanut tutkimuksen valtauoman tulkinna ja luonnehtinut Elkhasain kirjaa kirkkojärjestykseksi. Jones katsoo, että kirjaan on kuulunut

opetusta toisesta kasteesta syntien anteeksiantamiseksi, parantavista kasteista, astrologiasta, rukouksesta sekä kristologista tietoa. Tällainen aines viittaa hänen mielestään kristillisen elämän arkipäiväiseen säätelyyn eikä tuonpuoleiseen ilmoitukseen.⁵⁷ Gerard Luttikhuizen on vastannut Jonesin kritiikkiin. Hän osoittaa mielestäni hyvin perustein, että toisen kasteen julistus liittyi Roomassa vaikuttaneen Alkibiadeen opetuksiin eikä kuulunut vielä Elkhasain kirjaan. Epifanos ei yksinkertaisesti tiedä tällaisesta elkhasailaisesta käytännöstä yhtään mitään.⁵⁸ Edelleen Luttikhuizen päätelee, että Elkhasain kirja ei ollut alun perin kristillinen vaan juutalainen kirja, koska Epifanos sijoittaa elkhasailaiset juutalaisten ”harhaoppien” joukkoon. Lisäksi Epifanos on sekoittanut erilaisia ryhmiä ja asioita toisiinsa (ossealaiset ja sampsealaiset, sampsealaiset ja Elkhasain kirja, Elksai ja ebionit) osoittaakseen, että Elkhasai oli välittänyt ebioneille ne ajatukset, joita hän ei löytänyt ebioneja koskevasta peruslähteestään. Luttikhuizen toistaa aiemmin esittämänsä näkemyksen, jonka mukaan kristologiset spekulatiot ja kastautumisriitit kuuluivat Elkhasain kirjaa käyttäneiden juutalaiskristittyjen käsityksiin ja toimintaan, mutta eivät itse kirjaan, joka oli puhtaasti juutalainen, omaan syntytilanteeseensa sidottu arameankielinen apokalypsi Trajanuksen ajalta.⁵⁹ Vaikka Jonesin näkemykseen ei yhtyisikään, hänen kriittiset havaintonsa ovat aiheellisia. Kysymystä kirjan luonteesta ei ole mielestäni tyydyttävästi selvitetty; kysymys on ennen kaikkea siitä, mitä kirjaan on kuulunut ja millaisten vaiheiden kautta kirjan uskotaan kehittyneen yli sadan vuoden aikana ennen kuin se tuli niiden julistajien käsiin, joita vastaan Hippolytos ja Origenes hyökkäsivät. Mielestäni on helpompi olettaa, että kristologiset spekulatiot ja kastautumisriitit kuuluivat Elkhasain kirjaan eivätkä vain eri puolilla Rooman valtakuntaa välitettyihin suullisen julistuksen sisältöihin. Viimeistään 200-luvun alussa, jolloin Elkhasain kirja oli kristillisjuutalaisten kastajaryhmien käytössä, se sisälsi eksplisiittisesti heidän julistamiaan asioita.

Simon C. Mimouni on luonnostellut tiiviissä artikkelissaan vision, jonka mukaan elkhasailaiset ovat saaneet syntynsä juutalaisena kastajaliik-

keenä Ensimmäisen vuosisadan lopun Syyriassa. Mimouni pitää – Epifanioksen todistusta seuraten – hyvin mahdollisena, että symbolista nimeä kantanut Elkhasai olisi kuulunut ebioneihin ennen oman liikkeensä perustamista.⁶⁰ Elkhասailaisuus etääntyi kuitenkin ebionien liikettä selvästi enemmän sekä juutalaisuudesta että kristinuskosta. Mimouni korostaa elkhասailaisten ryhmien esoteerista luonnetta, marginalisoitumista sekä – mainituista tekijöistä huolimatta – liikkeen huomattavaa vaikutusta Palestiinan itäpuolella.

Lähteiden todistuksen perusteella luonnostelen joitakin kohtuullisen uskottavia lähtökohtia Elkhասain kirjan arvoituksen ratkaisemiseksi. Kuten olen edellisessä artikkelissani selittänyt, Elkhասain kirjan varhaisin versio on syntynyt Trajanuksen aikaan apokalyptina syyrialaisessa juutalaisessa tai kristillisjuutalaisessa yhteisössä. Koska kirjan ei-apokalyptinen sisältö on selvästi kristillisjuutalainen, mielestäni on yksinkertaisinta olettaa, että jo itse apokalyptikin oli kristillisjuutalaista perua. Elkhասain kirjan kristologia ja Mooseksen lain tulkinta on luonteeltaan eri tyyppistä kuin akuutti apokalyptinen julistus, ja siksi tätä aineistoa voi mielestäni pitää kirjan myöhempään toimitusvaiheeseen kuuluvana lisäyksenä. Juuri tällä aineistolla on kiistattomat paralleelinsa pseudoklemensiläisen kirjallisuuden lähteissä, joiden aineistot jäljitetään kirjallisessa muodossaan tavallisesti vuoden 200 vaiheille.⁶¹ Itse aineisto ja näkemykset ovat selvästi vanhempaa perua. Lisäksi on syytä huomata, että pseudoklemensiläinen aineisto sisältää piirteitä, joita Elkhասain kirjassa ei näytä olevan. Merkittävin näistä on pelastushistorian misogyyninen tulkinta. Toisaalta Elkhասain kirjassa kastautumisia käydetään sairauksien parantamiseen, jollaista käytäntöä ei pseudoklemensiläisestä kirjallisuudesta tunneta. Tällä perusteella voisi olettaa, että juutalaisuudesta peräisin olevien rituaalisten pesujen käyttö sairauksien parantamiseen edustaisi Elkhասain kirjan myöhäisintä toimitusvaihetta. Roomassa vaikuttaneella Alkibiadeella oli jo käytössään kaikki nämä kirjan aineistot. Lopuksi selvitan tarkemmin Elkhասain kirjan sisältöjen traditiohistoriallista tulkintaa neljän pääkohdan avulla.

1) Elkhասain kirjan kristillisjuutalainen alkuperä Trajanuksen sodassa parthialaisia vastaan

Elkhասain kirja on lähtökohdiltaan apokalypti. Se perustuu parthialaisalueella (Syyriassa) vuonna 116 sodan ja sekasorron keskellä saatuun näkyyn, jonka saajat julistivat syntien anteeksiantamusta ja siihen liittyvää kastetta pian käsillä olevan ”suuren tuomion” (ks. edellä Epifanios-tekstien kohta 9) edessä. Nurinpäin luettu ja taikaformeliksi puettu arameankielinen teksti ”minä olen todistajana teidän puolestanne suuren tuomion päivänä” on tuskin peräisin arameankielisestä Elkhասain kirjasta, koska tällöin on hyvin vaikea selittää, miksi tekstiä ei ole lainkaan ymmärretty – siis miksi muut lauseet on käännetty kreikaksi, mutta tätä ei. On uskottavampaa olettaa, että se on ollut yksittäinen aramean lause, jonka kreikkaa puhuvan yhteisön jäsenet ovat ottaneet kreikankieliseen kirjaansa jostakin vieraasta asiayhteydestä, esimerkiksi juutalaisesta tekstistä tai amuletista. Koska lausetta on käytetty erillisenä, vähitellen sen alkuperäisen apokalyptisen asiayhteyden ymmärtäminen on hämärtynyt ja lauseesta on tullut taikaformeli.

On mielestäni uskottavaa olettaa, että kirjan varhaisvaiheen apokalyptisiin näkyihin on kuulunut myös kahden olennon, Jumalan Pojan ja Pyhän Hengen ilmestyminen (ks. edellä Epifanios-tekstien kohta 8). Oletusta tukee se, että näillä kosmisilla

52 Cirillo 1984, 78–79.

53 Luttikhuizen 1985, 194–201.

54 Luttikhuizen 1985, 208–209.

55 Luttikhuizen 1985, 212–213.

56 Luttikhuizen 1985, 219–220.

57 Jones 1996, 99–104.

58 Luttikhuizen 1999, 05–414.

59 Luttikhuizen 1999, 414–425.

60 Mimouni 2003, 219.

61 Strecker 1981, 219. Tutkimuksen piirissä on totuttu puhumaan *Kerygmata Petrou* -nimisestä lähteestä, jonka tarkka sisältö sekä itse lähteen nimeäminen ovat kuitenkin viime aikoina joutuneet kiistanalaisiksi.

hahmoilla ei ole paralleelia pseudoklemensiläisessä aineistossa eivätkä ne sovi luontevasti reinkarnaatiokristologiaan. Sen sijaan on uskottavaa, että reinkarnaatiokristologia lisättiin ja sovitettiin kirjan apokalyptiseen perusaineistoon; tästä tarkemmin seuraavassa jaksossa.

Trajanuksen aikaisen sodan tilanne tukee oletusta, jonka mukaan Elkhasain kirjan taustalla on lopunajallinen odotus ja tähän liittyneet ilmestykset, joiden sisällöstä meille ei ole säilynyt tarkempaa tietoa. Hippolytoksen ja Epifanioksen välittämä yhteinen aineisto on kuitenkin niin kirjava, että kirjan voi olettaa laajentuneen ajan kuluessa ulos apokalypsin kirjallisista rajoista. Kirjan myöhemmät käyttäjät – kuten Alkibiades ja Origeneen kuvaamat julistajat – eivät enää olleet apokalyptikkoja.

2) Elkhasain kirjan kristologia

On vaikea välttää johtopäätöstä, että näky ja siihen perustuva kirja ovat kristillisjuutalaista perua. Kuten olen edellisessä artikkelissani⁶² selittänyt, näiden kosmisten hahmojen alkuperä on juutalaisessa enkelispekulaatiossa, jossa Herran enkeli ja Jumalan Henki esitettiin toisinaan yhteen kuuluviksi välittäjäolennoina. Myös kristillisessä perinteessä Kristus ja Pyhä Henki saatettiin kuvata itsenäisiksi kosmiksiksi olennoiksi. Kristus itsenäisenä henkiolentona tunnetaan – Irenaeuksen välityksellä – Trajanuksen aikana vaikuttaneen Kerinthoksen opetuksesta, jonka mukaan kasteessa Kristus laskeutui taivaasta alas Jeesukseen, joka oli tavallinen ihminen (Adv. haer. 1.26). Pyhä Henki puolestaan esiintyy kosmisena hahmona Heparalaisvankeliumissa, josta Origenes (Comm. in Joh. 2.12; Hom. in Jer. 15.4) ja Hieronymus (Comm. In Micha 7.5–7) lainaavat seuraavan katkelman: ”Hetki sitten äitini, Pyhä Henki, nosti minut yhdestä hiuksistani ja vei minut suurelle Taborin vuorelle.”

Mielestäni olennainen ja laiminlyöty tekijä näiden kosmisten hahmojen selittämisessä on se, että ne viittaavat laajempaan käsitykseen taivaallisen Kristuksen (tai Jumalan Pojan) ja Pyhän Hengen olemuksesta ja toiminnasta. Molemmat ovat Elkhasain kirjan mukaan itsenäisiä, itse Jumalan jälkeen arvossa seuraavia kosmisiä toimijoita. Elkhasailais-

ten kristittyjen mukaan Jeesus ei ole Kristus eikä Pyhä Henki ole näkymätön abstraktio. Ei ole sattuuta, että Elkhasain kirjalla on sekä laintulkintansa että kristologiansa osalta selvät yhteydet pseudoklemensiläisen kirjallisuuden kristillisjuutalaiseen lähteisiin. Nämä kirjassa esiintyvät käsitykset muodostavat mielestäni teologisen kokonaisuuden, vaikka meille säilyneissä traditioissa näistä käsityksistä on säilynyt vain osa.

Hippolytoksen ja Epifanioksen yhtäpitävä todistus viittaa siihen, että Elkhasain kirjassa on julistettu reinkarnaatiokristologiaa, jonka on vaikea olettaa olleen täysin riippumaton pseudoklemensiläisen kirjallisuuden traditioissa esiintyvistä kokonaisuusjärjestelmistä. Tämän ajattelun mukaan Jumalan Henki kulkee halki ihmiskunnan historian ja ilmestyy useissa erilaisissa hahmoissa aina Aadamista alkaen. On uskottavaa olettaa, että kirja on kiistänyt Aadamien syntiinlankeemuksen ja siten liittynyt myös käsitykseen, jonka mukaan Mooseksen kirjoissa on myöhemmin lisättyjä kohtia. Tämä selittää hyvin Origeneen maininnan, jonka mukaan elkhasailaiset hylkäsivät osia Vanhasta testamentista; se valaisee osin myös Epifanioksen ylimalkaista viittausta profeettojen hylkäämiseen.⁶³ Viimeisenä reinkarnaatioista esitellään pseudoklemensiläisen kirjallisuuden traditioissa Jeesus, joka on tosi profeetta.⁶⁴ Vaikuttaa mielestäni uskottavalta olettaa, että Elkhasain kirjassa Kristuksella on vastaava rooli ja että Jeesus on viimeinen niistä hahmoista, joissa hän on ilmestynyt.

3) Kristillisjuutalainen Mooseksen lain ja muiden kirjoitusten tulkinta

Hippolytoksen todistuksen mukaan (Ref. 9.14.1) Elkhasain kirjaa julistanut Alkibiades väitti, että ”uskovien täytyy ympärileikkauttaa itsensä ja elää lain mukaan”. Origenes puolestaan todistaa (Eusebios, Eccl. hist. 6.38), että elkhasailainen oppi ”hylkää joitakin osia kaikista kirjoituksista, käyttää sitä vastoin joitakin osia sekä Vanhasta testamentista että evankeliumeista, mutta hylkää apostolin [Paavalin] kokonaan”. Edellä olen jo viitannut siihen, että kaikelle tälle on paralleelinsa pseudoklemensiläisen kirjallisuuden traditioissa.⁶⁵ Elkhasain kirjassa

kuvattu Kristus yliluonnollisena välittäjäolentona sopii hyvin myös niihin pseudoklemensiläisiin traditioihin, joissa kuvataan, kuinka myöhemmät opettajat ovat lisänneet Mooseksen saamaan alkuperäiseen lakiin vääriä katkelmia, jotka sisältävät etenkin Jumalaan liittyviä antropomorfismeja (Hom. 3.38–56). Elkhasain kirjassa kristologia takaa sen, että Jumala ei toimi kuten ihminen tai joudu lähestymään maailmaa inhimillisiä ominaisuuksia omaksumalla, vaan toimii Kristuksen ja Pyhän Hengen välityksellä.

Samasta syystä pseudoklemensiläisen kirjallisuuden kristillisjuutalaisissa traditioissa hylätään koko uhrikultti: Jumala ei tarvitse uhreja, joiden tuli edustaa pahaa, naispuolista ja vääriä profetiaa. Veljensä murhaama Abel kuvaa, mitä tosi profeetta edustaa (Hom. 3.26.3–4): ”Hän vihaa uhreja, verenvuodatusta ja juomauhreja, mutta rakastaa sitä, mikä on siveää, puhdasta ja pyhää. Hän sammuttaa alttarien tulen. Hän tukahduttaa sodat ja opettaa rauhaa, käskee kohtuullisuuteen ja puhdistaa synnit, säätää avioliiton ja hyväksyy pidättyvyyden sekä johtaa kaikkia pyhyyteen.” Vastaavasti vesi liitetään hyvään ja miespuoliseen, tosi profeetan toimintaan. Kasteen ottamista perustellaan panemalla se tulen vastakohtaksi (Hom. 11.26.4): ”Sen tähden paetkaa veden luo, sillä se yksin voi sammuttaa tulen raivon. Se, joka ei vielä halua tulla sen luo, kantaa yhä sisällään raivoavaa henkeä, jonka tähden hän ei halua tulla pelastumaan elävässä vedessä.”

Elkhasain kirjan fragmentit antavat viitteitä, että sielläkin on opetettu samantyyppisesti – ilmeisesti kuitenkin lukuun ottamatta pahan yhdistämistä naispuoliseen elementtiin. Tähän viittaa naispuolinen Pyhä Henki sekä kahden naispuolisen profeetan vahva asema liikkeen myöhemmissä vaiheissa.⁶⁶ Sen sijaan Epifanioksen todistus viittaa selvästi siihen, että tulta ja vettä käsiteltiin Elkhasain kirjassa jyrkästi toisilleen vastakkaisina voimina, aivan samaan tapaan kuin pseudoklemensiläisissä traditioissa (Pan. 19.3.7): ”Näillä sanoilla hän selittää veden olevan otollista ja tulen vierasta: ’Lapset, älkää menkö katsomaan tulta, sillä te eksytte. Sellainen on harhaa, sillä se näyttää olevan lähellä, mutta on kaukana. Älkää menkö sen kuvaa katsomaan,

vaan menkää mieluummin lähelle veden ääntä.’”⁶⁷ Rituaaliset ja parantavat puhdistautumiset sekä Alkibiadeen myöhäisempää perua oleva anteeksiannoksen kaste liittyvät kaikki tähän lähtökohtaan.

Epifanioksen viittaus profeettojen torjumiseen (Pan. 53.1.7a) ja Origeneen tekstin mainitsema apostolin (Paavalin) hylkääminen ovat molemmat tuttuja pseudoklemensiläisistä traditioista.⁶⁸ Paavalin kirjoituksia ja niiden myöhempiä julistajia, etenkin Markionin kannattajia idässä vastustaneet kristillisjuutalaiset piirit sitoutuivat Mooseksen

62 Myllykoski 2009, 314. Siellä selitän myös perusteellisesti hahmojen traditiohistoriallista taustaa sekä juutalaisessa että kristillisjuutalaisessa kirjallisuudessa.

63 Ks. edellä nootit 31–32.

64 Tosi profeettaa kuvaavat pseudoklemensiläisen kirjallisuuden traditioissa jaksot Hom. 1.18–20; 13.17–28. Aadamia kuvataan tosi profeetaksi kohdassa Hom. 3.17.1: ”Kun kerran Jumala on luonut kaiken ja jos joku ei hyväksy ajatusta, että Jumalan käten muovaamalla ihmisellä oli hänen suuri ja pyhä ennalta tietämisen Henkensä, eikä se, joka lukee kammottavasta siemenestä syntyneen osaksi Hengen, erehdy pahimman kerran?” Oikein tekee se, joka sanoo (3.20.2) Hengen ”olevan yksin hänellä, joka maailmanajan alusta alkaen on nimeään ja muotoaan vaihtaen kulkenut aikojen läpi, kunnes on saapunut omaan aikaansa, voideltu Jumalan tekojen kautta laupeudella ja saavuttanut ainaisen levon”. Myös 2. vuosisadalla syntyneen Jaakobin portaat-nimisen pseudoklemensiläisen lähteen (*Anabathmoi Jakobou*) mukaan tosi profeetta ilmestyi Abrahamille ja opetti tälle koko joukon tuonpuoleisuutta koskevia asioita (Rec. 1.33.1–2). Tosi profeetta ilmestyi myös Moosekselle (1.34.4). Mooses ja muut olivat itsekkin tosi profeettoja, mutta Jeesus yksin oli tosi profeettana myös Kristus (1.59.1–5).

Pseudoklemensiläisen kirjallisuuden traditioissa miespuolisen Aadamin vastaparina on kuitenkin naispuolinen Eeva, jotka jakavat ihmissuvun jyrkästi kahtia kahteen profetian lajiin (Hom. 3.23.1.), joista (3.27.1) ”miespuolinen on kokonaan totuus, naispuolinen kokonaan harhaa”.

65 Ks. edellä Origeneen tekstin nootit 6–8.

66 Jaksossa Pan. 53.1.5–6 Epifanos kuvaa naisprofeettoja Marthus ja Marthana; ks. edellä tekstijako 1 (Elkhasai, hänen kirjansa ja sukunsa ossealaisten ja sampsealaisten keskuudessa).

67 Ks. edellä tekstijako 7 (Vesi ja kaste vastaan tuli ja uhrin).

68 Paralleelit ovat nooteissa 8 ja 32.

lain tulkintaan ja siitä johdettuihin rituaaleihin, matalakristologiaan – jonka mukaan Jeesus ei ollut jumalolento – sekä kriittiseen profeettakirjojen tulkintaan.

4) Rituaaliset kastautumiset ja astrologia

Hippolytoksen kuvauksen Alkibiadeen syntejä sovittavista ja parantavista kasteista (Ref. 9.15.1–16.1) voi selittää osittain siten, että kyse on nimenomaan Alkibiadeen omasta julistuksesta eikä kirjan sisällöistä. Tästä huolimatta myös Epifanios kuvaa ebionien uskomuksia selittäessään, kuinka nämä sairastuttuaan tai käärmeen puremiksi jouduttuaan turvautuvat Elkhasailta oppimiinsa parantaviin kastautumisiin ja loitsuihin (Pan. 30.17.4; ks. edellä Epifanios-tekstien kohta 3).⁶⁹ Siten on uskottavinta olettaa, että parantavat kasteet ja niiden yhteydessä mainitut todistajat kuuluivat jo Elkhasain kirjaan.

Pseudoklemensiläisen kirjallisuuden kristillisjuutalainen aineisto avaa mahdollisuuden luoda teorian Elkhasain kirjan redaktiohistoriasta. Pseudoklemensiläinen traditio sisältää kasteopetuksen lisäksi kehotuksia Mooseksen lain mukaisiin rituaalisiin kastautumisiin, joita on noudatettava etenkin yhdyntöjen jälkeen.⁷⁰ Vaikka uhrikultin hylkääminen ja veden kunnioittaminen puhdistavana elementtinä yhdistävät Elkhasain kirjaa ja pseudoklemensiläisiin traditioita, jälkimmäiseen ei kuulu lainkaan Elkhasain kirjalle ominaisia käsityksiä kastautumisten sairauksia parantavasta voimasta. Tähän liittyi myös astrologisia uskomuksia päivistä, jolloin oli vaarallista kastautua.⁷¹

Parantavien kastautumisten käytössä on mielestäni nähtävissä kirjan kehityksen myöhempi juonne, joka on helposti selitettävissä: kristillisjuutalaisen yhteisön saadessa kasvavassa määrin jäseniä pakanoiden joukosta sen piirissä toimitetut rituaaliset kastautumiset irtautuivat perinteiseltä juutalaiselta perustalta. Tällainen rekonstruktio pitää yhtä sen havainnon kanssa, että Hippolytoksen kuvaama Alkibiades pani toiminnassaan painoa nimenomaan kastautumisten merkitykselle.

Parantavien kastautumisten rinnalle tuli myös syntien anteeksiannon takaava kaste, joka aiheutti

välikohtauksia valtauoman kristillisten kirkkojen kanssa. Alkibiades käytti kastetta käännyntäisten värväämisessä etenkin julistamalla raskaiden syntien anteeksi antamista sen avulla, ja samoin näyttää tehneen Origeneen kuvaama elkhasailainen opettaja, joka julisti Elkhasain kirjaa kuulevan ja sitä uskovan saavan ”syntien anteeksiantamuksen, toisenlaisen kuin Kristus Jeesus antaa”. Kasteen luova käyttö edustaa tämän perusteella viimeisintä, 200-luvun alkupuolella ajankohtaiseksi tullutta käytäntöä elkhasailaisissa liikkeissä. Vaikka Epifanios ei tunnekaan elkhasailaisten kastetta raskaiden syntien sovittamiseksi, hän tietää kuitenkin, että nämä suhtautuivat vapaamielisesti luopioihin (Pan. 19.1.8–2.1). Näiden piirteiden perusteella voi päätellä, että elkhasailaiset halusivat elää rauhassa valtiovallan kanssa ja ennen kaikkea taata omien yhteisöjensä elämän jatkuvuuden. Kriisien yhteydessä heidän rituaaliveton toimintamallinsa oli etäännyntynyt jo hyvin kauas Trajanuksen ajan apokalyptisen yhteisön visiosta.

69 Kohdassa Pan. 30,17.4 Epifanios sanoo, että sairastuessaan äkillisesti tai jouduttuaan käärmeen puremaksi ebioni laskeutuu veteen ja huutaa avukseen Elkhasain kirjassa mainittuja seitsemää todistajaa: taivas ja maa, suola ja vesi, leipä ja öljy, sekä tuulet ja vanhurskauden enkelit. Tämä lista poikkeaa siitä todistajien luettelosta, jonka Hippolytos (Ref. 9.15.1b–2a) ja Epifanios (Pan. 19.1.6) ovat toisaalla tallentaneet identtissä muodossa: taivas, maa, suola, vesi, tuulet, vanhurskauden enkelit, leipä, öljy.

70 Hom. 11.33.4–5: ”— on pidettävä kiinni erossa olemisesta ja kastautumisesta yhdynnän jälkeen sekä olemaan kiistämättä sellaista pyhyttä, vaikka eksytetyt tekevät samoin. Ne, jotka eksytettyinä tekevät hyvin, mutta eivät pelastu, ovat tuomioksi Jumalan kunnioittamisessa eläville. Sillä heidän pyhyytensä kunnia toteutuu eksytyksen tähden eikä sen vuoksi, että palvotaan häntä, joka todellisuudessa on kaiken Jumala ja Isä.”

71 Hippolytos, Ref. 9.16 (vrt. 10.29.3). Tästä tekstistä ja Alkibiadeen ”astrologista eksytyksestä” ks. Myllykoski 2009, 316–317.

KIRJALLISUUUS

BRANDT, W.

- 1912 *Elchasai, ein Religionstifter und sein Werk.*
Beiträge zur jüdischen, christlichen und allgemeinen Religionsgeschichte. Leipzig: Hinrichs.

CIRILLO, L.

- 1988 "Elchasai e la sua 'Revelazione'". *Rivista di storia e letteratura religiosa* 24, 311–330.

- 1984 *Elchasai e gli elchasaiti. Un contributo alla storia delle comunità giudeo-cristiane* Cosenza: Marra Editore.

AF HÄLLSTRÖM, G. & SKARSAUNE, O.

- 2007 "Cerinthus, Elxai, and Other Alleged Jewish Christian Teachers or Groups." *Jewish Believers in Jesus: The Early Centuries*. Eds. O. Skarsaune & R. Hvalvik. Peabody, MA: Hendrickson, 488–502.

JONES, F. S.

- 1996 "The Genre of the Book of Elchasai: A Primitive Church Order, Not an Apocalypse." *Historische Wahrheit und theologische Wissenschaft* Ed. A. Özen. FS Gerd Lüdemann, Frankfurt am Main: Lang, 87–104.

LEVY, M. A.

- 1858 "Bemerkung zu den arabischen Analekten des Herrn Prof. Hitzig". *Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft* 12, 712.

LÜDEMANN, G.

- 1989 *Opposition to Paul in Jewish Christianity*. Minneapolis/Minnesota: Fortress Press 1989.

LUTTIKHUIZEN, G. P.

- 1985 *Revelation of Elchasai: Investigations into the Evidence for a Mesopotamian Jewish Apocalypse of the Second Century and Its Reception by Judeo-Christian Propagandists*. Tübingen: Mohr.

- 1999 "The Book of Elchasai: A Jewish an Apocalyptic Writing, not a Christian Church Order". *SBL Seminar Papers*. Atlanta: Georgia, 405–425.

- 2005 "Elchasaites and Their Book." *A Companion to Second-Century Christian "Heretics"*. Eds. A. Marjanen & P. Luomanen. SVigChr 76. Leiden: Brill, 335–364.

MIMOUNI, S. C.

- 2003 "Les elkasaites: états des questionnes et des recherches". *The Image of Judaeo-Christians in Ancient Jewish and Christian Literature*. Eds. P. J. Tomson & D. Lambers-Petry. WUNT 158. Tübingen: Mohr Siebeck, 209–229

MYLLYKOSKI, M.

- 2009 "Alkibiades ja Elkhasain kirja", *Teologinen Aikakauskirja* 115, 306–319.

RIST, J.

- 1996 "Die Verfolgung der Christen im spätantiken Sasanidenreich: Ursachen, Verlauf und Folgen". *Oriens Christianus* 80, 17–42.

STERN, I.

- 1858 "Elischa und Elxai". *Ben Chananja* (Szegedin), 35–37.

STRECKER, G.

- 1981 *Das Judenchristentum in den Pseudoklementinen*. TU 70. 2. bearb. Aufl. Berlin: Akademie-Verlag.

Liite. Kirkkoisien todistus elkhaisalaisista

	Hippolytos, Refutatio	Origenes. Eusebios, Eccl. Hist	Epifanios, Panarion
gnostilaisuus	prol. 9.4	–	–
kirja	9.13.1 (Elkhasai saanut Parthian seireiltä)	6.38 ("pudonnut taivaasta")	19.1.4; vrt. 53.1.3 ("[Elksai] kirjoitti kirjan, joka perustui muka profetiaan tai jumalalliseen viisauteen")
kosmiset olennot	9.13.2–3a (Jumalan Poika ja Pyhä Henki)	–	19.4.1–2 30.17.5–7; 53.1.9 (Kristus ja Pyhä Henki)
kaste syntien anteeksiantamiseksi – kirjan kuuleminen	9.13.3b–6 9.15.3 9.15.3	6.38 (ei mainintaa kasteesta) 6.38	– –
lain noudattaminen	9.14.1 (ympäri-leikkaus ja lain mukaan eläminen)	6.38?	19.5.1 ("tekee kaiken, mitä laissa on sanottu")
reinkarnaatio-kristologia	9.14.1 10.29.2	–	30.3.2–6 53.1.8
joitakin osia kirjoituksista hylätään	–	6.38	Pan. 53.1.7a (profeetat hylätään)
käytetään osaa evankeliumeista	–	6.38	–
Apostoli (Paavali) hylätään	–	6.38	Pan. 53.1.7a (apostolit hylätään)
ennustaminen, matematiikka, astrologia, magia	9.14.2–3 (nämä kaikki) 10.29.3 (nämä kaikki sekä loit-sut ja kasteet)	–	19.4.3–5 ("hän pettää tällaisilla sanoilla ja tyhjillä puheilla" > hepr. rukous)
kaste raskaiden seksuaalisten syntien anteeksiantamiseksi – seitsemän todistajaa – toistuvat kasteet	9.15.1–3 (+ väärät profeetat) 9.15.2; 9.15.5 –	– – –	– 19.1.6? (valojen vannomiselle) 19.1.6; 53.1.4
parantava kaste – raivohullun koiran puremiin – keuhkotautisiin ja riivattuihin – käärmeenpuremiin	9.15.4–5 9.16.1 –	– – –	– – 30.17.4
Trajanuksen aika	9.16.4	–	19.1.4
opetuksen salaaminen	9.17.1–2	–	–

	Hippolytos, Refutatio	Origenes, Eusebios. Eccl. Hist.	Epifanios, Panarion
juutalaiset kirjoitukset	9.14.1? ("väittää, että uskovien täytyy ympärileikkauttaa itsensä ja elää lain mukaan")	6.38 ("Se [oppi] hylkää joitakin osia kaikista kirjoituksista, käyttää sitä vastoin joitakin osia sekä Vanhasta testamentista että evankeliumeista. mutta hylkää apostolin [Paavalin] kokonaan.")	53.1.7 ("He eivät hyväksy profeettoja eivätkä apostoleita...")
vainoissa Kristuksen voi kieltää suullaan, kunhan sydämessään tunnustaa	–	6.38	19.1.8–2.1

	Hippolytos, Refutatio	Origenes, Eusebios, Eccl. Hist.	Epifanios, Panarion
ossealaiset ja Elksai	–	–	19.1.1–4; 19.2.2; 20.3.2
Jeksaios. Elksain veli – kirja Jeksain mukaan	–	–	19.1.4 53.1.3
todistajat valojen vannomiselle ja 7 muuta todistajaa	9.15.2; 9.15.5 (kasteet)	–	19.1.6 19.6.4
avioliittopakko	–	–	19.1.7
Elksai = ”kätetty voima”	–	–	19.2.2
Marthous ja Marthana	–	–	19.2.3–5; 53.1.2.5–6
profeettojen ja apostolien hylkää- minen	uskovien on elettävä Moosek- sen lain mukaan	hylkää osan kirjoituksista, Paavalin kokonaan	53.1.7
rukoussuunta Jerusalemiin päin	–	–	19.3.5–6
uhrien ja kultin torjuminen	–	–	19.3.6
vegetarismi	–	–	19.3.6; 53.1.4
vesi on hyvä, (uhri)tuli on paha	–	–	19.3.6–7; 53.1.7
hepreankielinen rukous	10.29.3 (”loitsut”)	–	19.4.3–5
Elksai ja muut ”harhaopit”	–	–	19.5.4–7; 20.3.1–3
sampsealaiset = elkesailaiset	–	–	53.1.1
sampsealaiset = aurinkoiset	–	–	53.2.2